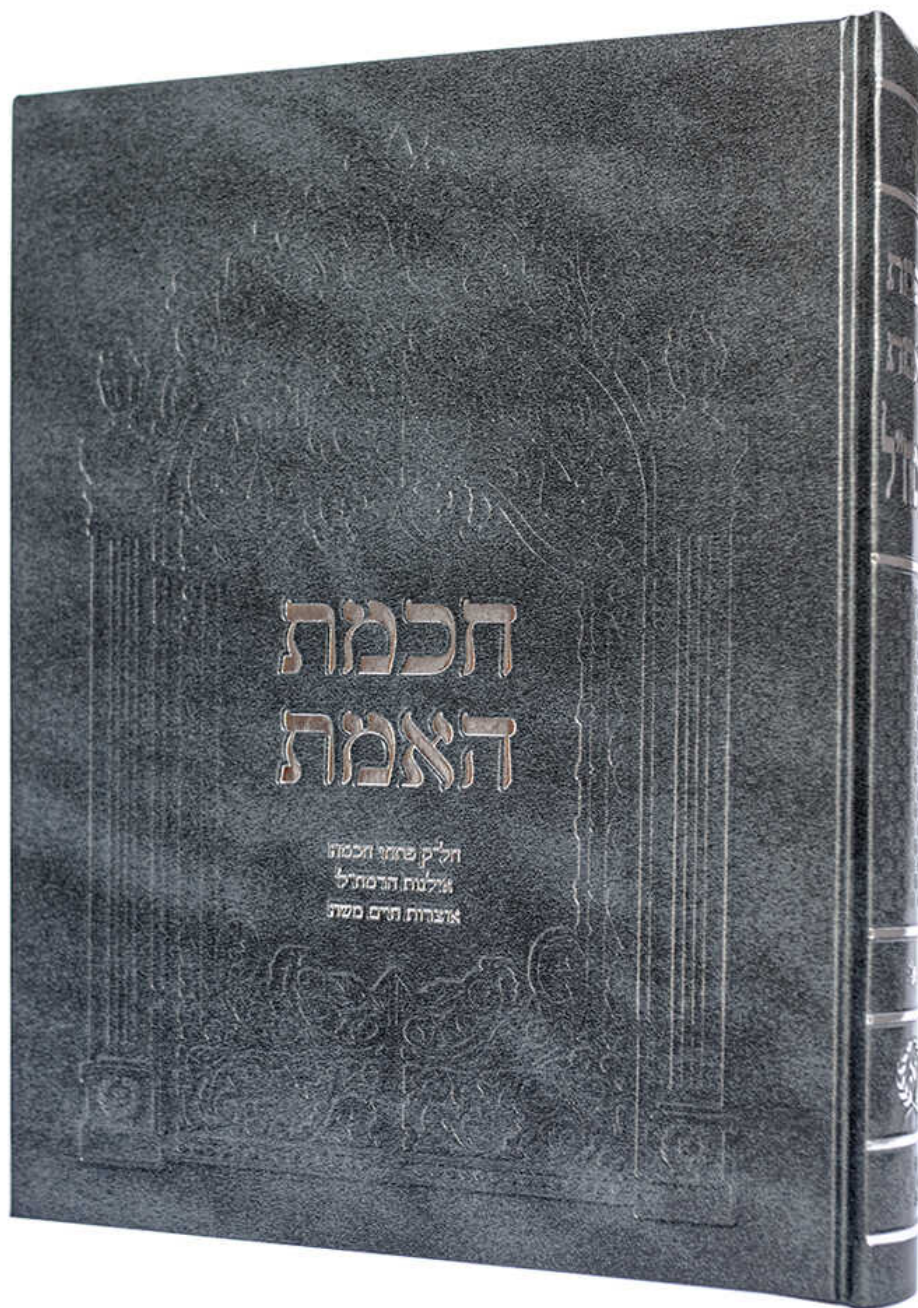

חכמת האמת
עמקי קבלת רמח"ל הקדוש

ramhal.net

05.832.94.94.7

הוצאת "קהילת הרמח"ל"

מעט צרי על הספר חכמת האמת

"אמר רבי בנמיין הכל בְּחֻזְקַת סוּמִין עַד שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְאִיר אֶת עֵינֵיהֶם". (בראשית רבה נ"ג ג). זה לנו אפ"ר שנים שמשה עלה אל האלהים, והתורה מונחת בקרן זוית, קוטרא בגולמא נעיץ בעזקא, יוד חכמה בראשית קדומה. אם לא היה מו"ר עטרת ראשינו איש האלהים קדוש יאמר לו כמוהו"ר משה חיים לוצאטו - הרמח"ל הקדוש זצוקללה"ה זי"ע מחזר אחר אבידתו - מי יהין לבו לגשת אל הקודש ולבקר בהיכלו. זה לי עשרים שנה מחזר על הפתח"ים. מן המיצר קראתי י"ה שנים, בקשתיו ולא מצאתיו. ועתה ברצות ה' להיטב לעמו רצה לגלות עוד אורה חדשה, דודי שלח, פתח חודה של מחט - כל הון יקר נמצא, עץ חיים תאוה באה, על פתחינו כל מגדים חידושים גם צפונים, כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים. כי הוא אמר יהי אור, והארץ היתה אור גדול ואור על פני גבעות. אין יתרון לבעל החכמה, כי אם לאשר כבוד ה' עליו יזרח, ומלך עולם ישמח במעשיו. נתקיימו דברי אוריה נתקיימו דברי רבי אליעזר הגדול, חכמת האמת תהיה נהדרת.

פנים חדשות באו כאן. אין הספר הקדוש הזה עוד הדפסה מחודשת של כתבי מו"ר עט"ר אלא גילויים מחדש כנתינתם בהר סיני. זכינו בחסדי ה' ית' לגילוי תורת מו"ר עט"ר באספקלריא נהרא, ולהסיר את כל הקליפות, העיוותים והשיבושים שדבקו בהעתקות תורתו.

ראשיתו של ספר קדוש זה בכתיבת שיעורי קל"ח פתחי חכמה שלימדתי בשיעורים כלליים. במהלך נולדו קשיים וסתירות בתורת מו"ר עט"ר שנבעו מלשונות שאינן עולות בקנה אחד עם חדות ודקות לשונו, הגדרותיו וסגנון כתיבתו. בלית ברירה הופסקו השיעורים, ועם הזמן עלתה המסקנה שאם ריק הוא - משיבושי ההעתקות שורשו. קוינו למצא מזור בעולם כתבי היד ואכן הערכתנו התאוששה ומשם צמחה ארוכתנו. ברחמי ית' השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב, ושמחנו בהתרת הספקות והקשיים.

מצאנו ראינו שספרי קל"ח פתחי חכמה המצויים בימינו משובשים ביותר, אם מצד בחירת כתבי היד הפחות מדויקים, אם מצד קשיי פענוח צילומי כתבי היד הישנים, ואם מצד שגיאות ותיקוני המפענחים.¹ כדי לעמוד על האמת גמלה החלטה להגיה ולעורכו מחדש. משם והלאה, לא סמכנו על שום מקור מודפס, וכל מקור, הרחבה ומאמר שנצרך להבנה - נבדקו רובם ככולם בכתבי היד. מכאן צמחו המאמרים המוגהים המובאים בספר קדוש זה ובפרט אותם שמצאנו נצרכים לבאים לכנוס בשערי חכמת החק"ל. מצאנו ראינו שחובה עלינו לפענח מחדש את הקל"ח פת"ח וכך עשינו. עם הזמן נדרשנו למאמרים נוספים וכך נולדו פיענוחי המאמרים הנוספים המובאים בכרך הקדוש הזה.

בכל המאמרים - היכן שנמצא לנכון, הובאו הרחבות מדברי מו"ר עט"ר, והיכן שנצרך הוספו הסברים, הארות והערות. כל המקורות ההרחבות הוגהו ע"פ כתבי היד, וצוין מקומם בספרים המודפסים. כל המאמרים נערכו מחדש, נוקדו, וחולקו לפסקאות.

מכלל תוכן הספר הקדוש נציין מספר מאמרים וספרים יחודיים לכרך זה.

¹ כאמור להלן, אין ספק שכוונת המול"ם היתה לטובה, אך התוצאה הסופית אינה רצויה.

מפתחי החכמה, חל"ק פתחי חכמה.

חלק פתחי חכמה נחשב לחיבור הגדול הראשון הידוע לנו שכתב מו"ר עט"ר בתורת קבלת האר"י הקדוש זלה"ה, ועל פניו מקובל בעולם שרובו נתחבר כפירוש על "עץ חיים" ולא כן הדבר!

"והוא באמת עיקר אמונתנו של ישראל לדעת יחוד המאציל ית"ש [ברת"ס]. ולהגיע לזאת הידיעה צריך [יגיעה] הרבה. ומי שהגיע לה - מבין כל עניני החכמה [המושרשים ברצון העליון] בעומק גדול מאוד ומאוד.

ולשמו נכתב החיבור הפלאי

סג חל"ק פתחי חכמה

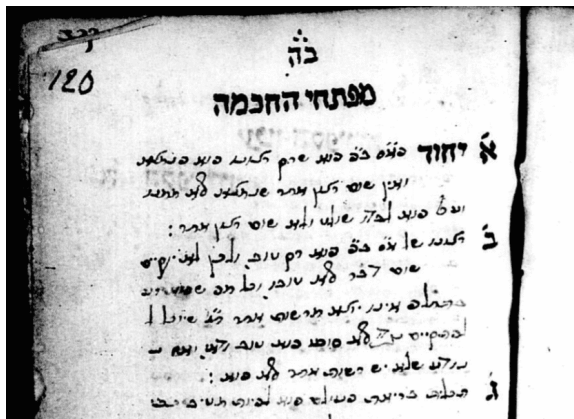
ואין תכליתו להיות קיצור "עץ חיים" אלא לייסד את עיקרי ידיעות עץ חיים ע"פ שורשי

הנהגת יחודו, הטבתו וקדושתו". (חכמת האמת עמ' 501)

החוקר הרב מאיר בניהו ז"ל מנה י"ג העתקות ששרדו באוספים. קיומו של חיבור קדוש וחשוב זה לא נזכר באגרות, מה שהעלה תמיהות בקרב החוקרים האם נחצב מקולמוסו, אלא שספקותיהן אינן מחזיקות מים כיוון שנזכר בב' צורותיו ב"מאמר הויכוח" שבין החוקר והמקובל.

"עַתָּה יְדִידִי, דִּי בּוֹז הִתְקַדְמָה לְתַת הַצִּיּוּר הָרֵאשׁוֹן מִן הַחֲכָמָה, וְאִידֵךְ פִּירוּשָׁם. וְאִם תַּחְפוֹץ לְרַדֵּת לְעַמְקָם שֶׁל דְּבָרִים - הַלּוֹךְ תֵּלֵךְ בְּדַרְךְ הַיְשָׁרָה אֲשֶׁר הִכִּינוֹת בְּפִרְקֶיךָ וּפְתִיחֶיהָ. וְהִ' יִתֵּן חֲכָמָה מִפִּי דַעַת וּתְבוּנָה" (משלי ב, ו). אֲמֵן כֵּן יְהִי רָצוֹן".

חשיבות עליונה ייחס מו"ר עט"ר לקבץ את עיקרי חכמת האמת לכללים. החשובים שבהן נכתבו כפרקי משניות והם: כללים ראשונים ושניים, האילן הקדוש, משניות משכני עליון, ומסכת ראש השנה. נלע"ד כי החיבור הקדוש הזה לא נולד כחיבור מסודר אלא הלך ונכתב במרוצת הזמן, ובאמת במהדורותיו הראשונות מצאנו בהן קל"ז משניות ונעדרה מהן משנת פתח כ"ח. שינויי הלשון מעידים שבמועד כתיבתן טרם גובשה גירסתן הסופית.

כתיבת יד מפתחי החכמה

בכ"י גינצבורג 745 מצאנו קל"ז פתחים בהעתקה כתיבת ר' אהרון ב"ר יעקב שלום שהיה מחשובי מעתיקי כתבי מו"ר עט"ר, ובניהו קבע בלי ספק שפרקי המשניות נעתקו בשנת תצ"ב. מעבר להיותה ההעתקה הראשונה של משניות הקל"ז, יחודה בכותרתה המקורית שנתנה ע"י מו"ר עט"ר:

"מפתחי חכמה"

המעידה שגירסתן הקדומה

נחשבת כחיבור העומד בפני עצמו, וכתוב כמשניות עמוקות וסתומות. ולראיה, בהוראת סדרי הלימוד במאמר הויכוח, העמיד מו"ר עט"ר בפני עצמן, ולא הסתפק בהתכללותן בחל"ק המבואר שצורף מייד לאחריהן:

"על כן, הנני מסדר לך קל"ח גדרים קצרים, גזרים פללות הנהגה על כל עניני האילן בקצור נמרץ, וצריף שתשים לבך אל כל מלה ומלה, ותראה חכמה רבה ועמוקה מאד. והרי לפניך".

למדנו ממאמר הויכוח שמאמר מ'פתחי חכמה' כולל "קל"ח גדרים קצרים" ולו נאה להיקרא:

מפתחי החכמה

קל"ח גדרים קצרים

כמ"ש להלן, ע"פ ההעתקות שבידינו, מאמר הויכוח לא נכתב כחטיבה אחת, ובמהדורותיו המאוחרות נערך כאוגדן של מאמרים, באופן שההקדמות למאמרים היו בגוף המאמר, וג' המאמרים: האילן הקדוש, 'מפתחי חכמה' ו'חל"ק פתחי חכמה' צורפו כקבצים חיצוניים. אחרי ההפניה למפתחי חכמה, הורה מו"ר עט"ר במאמר הויכוח:

"**רְאִיתָ עוֹמֵק הַחֲכָמָה וְגִדְרֶיהָ אֲשֶׁר גִּדְרָתִי לָךְ בַּקְצָרָה, וְרֵאוּיִים הֵם הַדְּרוּשִׁים מְאֹד לְקַבֵּל מִתּוֹ יְדִיעָה שְׁלִימָה, בְּמַעַט הַמְחֻזָּק אֶת הַמְרוּבָּה. אָמְנָם, מִי שֶׁלֹּא יֵרֵד לְעוֹמֵק הַדְּבָרִים - עוֹבֵר עֲלֵיהֶם בְּמְרוּצָה, וְאֵינוֹ מִתְעַכֵּב לְהִבִּין כָּל חֵלֶק בְּפִנֵּי עֲצוּמוֹ, וְכִבֵּר אֶמְרוֹ, "הַכֹּל קָל לְמִי שֶׁאֵינוֹ מִבִּין". עַל כֵּן, אַחַר שֶׁקִּצְרָנוּ אֶת הָאָרוֹךְ - נִאֲרִיךְ אֶת הַקִּיצוֹר, וְנִרְאֶה בְּדַבְרֵי הַמְאֲמָרִים הַקְּצָרִים - כִּמְהָ מִן הַדְּרוּשִׁים נִכְלָל בָּהֶם, וְלִכְמָה פְּנוֹת צָרִיךְ לְפָנּוֹת בְּעֵינֶיךָ הַהוּא, לְהַשִּׁיג אוֹתוֹ בְּכָל צְדָדָיו. וְעַל כֵּן אֶהְיֶה מְחַלֵּק כָּל מְאֲמָר וּמְאֲמָר לְחֻלְקִים וְהַבְּחִנוֹת, וְאִזּוּ נִהְיֶה מוֹיכְרָחִים לְהַבִּינוֹ, וְלְהַתְּבַוֵּן בְּכָל חֵלֶק - וְלֹא נַעֲבֹר. וְנִמְצָא שְׁעִי"כ נִכְנָס בְּתוֹךְ חֲדָרֵי הַחֲכָמָה כְּרֵאוּי, כִּי יִהְיֶה עַל כָּל פְּנֵים הַדְּבָרִים מְרוּוָּחִים לְפָנֵינוּ."**

החלק החמישי המבאר באורך את הקיצור נותר לפליטה בכתב יד איטלקי, נאה, ערוך ומסודר.² ע"פ בניהו, כ"י זה נחשב להעתקה הקדומה ביותר של החל"ק פת"ח ונעתק עוד באיטליה, והיה המקור לכל ההעתקות האחרות.³ כותרת הספר מתנוססת בדף הראשון וממנה למדים שמו"ר עט"ר קרא שמו בישראל: "חל"ק פתחי חכמה", והוא שמו המקורי. סייעא לן עדות חתימת חיבורו בפסוקים:

"כְּרוּף יְהוָה לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן" (תהלים פט, ג)
"כִּי חֵלֶק יְהוָה עִמּוֹ יַעֲקֹב כָּבֵל נִחְלָתוֹ" (דברים לב, ט)
"חֵלְקֵי יְהוָה אֶמְרָה נִפְשֵׁי עַל כֵּן אוֹחִיל לִי" (איכה ג, כד)
"חֵלְקֵי יְהוָה אֶמְרָתִי לְשֹׁמֵר דְּבָרֶיךָ" (תהלים קיט, נו)
ת.ו.ש.ל.ב.ע.

בצירוף הנזכר לעיל נראה לומר שבשם המאמר גם נרמז היותו החל"ק האחרון שבמאמר הויכוח, הכולל חל"ק פתחים מבוארים, ואשר יזכה להשיגן קדוש יאמר לו ויזכה להתדבק ולהיות ממש חל"ק אלוה ממעל; על כן אוחיל לו, להיות מבאי חק"ל תפוחין קדישין.

מבנה תוכן כתב היד אחיד ומסודר. באבן הראשה נקבעה המשנה שפגשנו לעיל בחיבור "מפתחי חכמה" ולאחריה מבוא. מתחתיו או לצידו נמצאות כותרות חלקי המאמר והן ראשי פרקי הפתח. מכאן ולהלאה מתבאר המשנה וכל חלק וחלק מתפרט ל"הבחנות", והן ביאור מילות המשנה כסידורן. לדוגמא:

פְּתַח מֵב

תִּיקוֹן הַכְּלִים הִיָּה הוֹלֵךְ וְנַעֲשֶׂה מְעַט מְעַט. וְכִפִּי מֵה שֶׁהָיוּ נִיתְקָנִים בָּךְ הִיָּה הָאוֹר הוֹלֵךְ וְנִכְנָס בָּהֶם. אִם כֵּן סוֹף תִּקְוָנָם יִהְיֶה לְעֵתִיד לְבוֹא, וְכֵן סוֹף כְּנִיסַת וְחִיבוּר הָאוֹר בָּהֶם:

אחר שביארנו שהאור אינו נכנס אלא בתיקון הכלים, עכשיו צריך לפרש איך הוא מציאות הכנסו לפי ענין זה:

ס שינויי גרסה הרחבות והערות

² ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אנגליה Ms. Reggio 30

³ "כתבי הקבלה של רמח"ל", בניהו, (עמ' 133): "הגדרים מצויים בכמה כתבי־יד איטלקיים. מן הפירוש לא נמצא אלא כתב־יד איטלקי אחד והעתקות הרבה נעשו ממנו בפולין ובליטא דווקא".

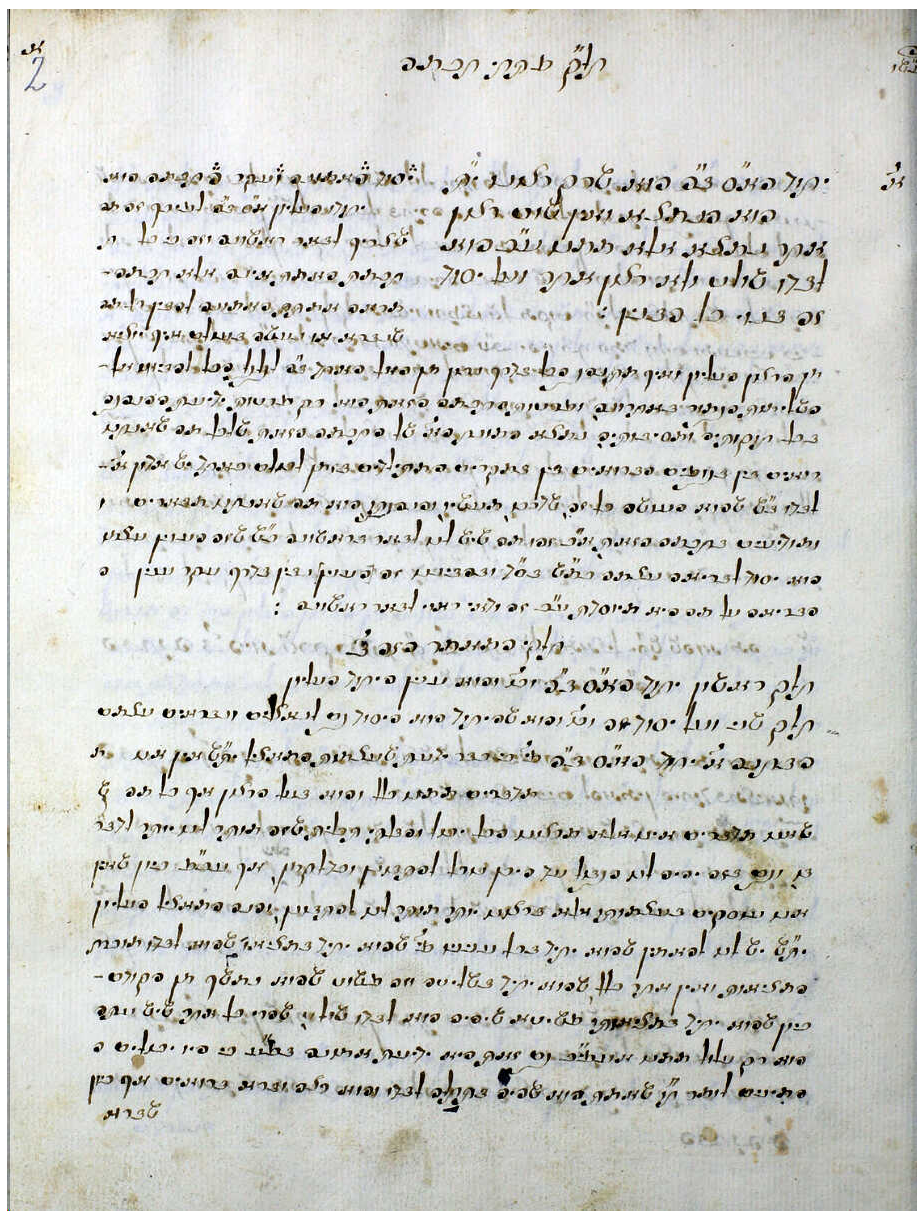
חלקי המאמר הזה ב':

חלק א': תיקון הכלים וכו'. והוא פירוש מה שנעשה עד עתה:

חלק ב': סוף תקונם. והוא פירוש מה שעתיד עוד לעשות בהם להשלים ענינם:

חלק א': יש בו ב' הבקנות:

הבקנה א': תיקון הכלים היה הולך ונעשה ומעט מעט: פירוש, כי לכאורה יקשה איך אנו אומרים - שאין האור נכנס אלא כשהיה נטהר הכלי, והרי ידענו שעדיין לא נשלם בירור השבירה". וכו'.

כ"י איטלקי אוקספורד, Ms. Reggio 30

המהדורה הראשונה הודפסה בעיר קארעץ (קוריצ) תקמ"ה (1785), ונדפסה 41 שנה אחרי שנסתלק משה ועלה ונסתפג. מעבר להיותה המהדורה הראשונה, היה זה ספרו הראשון של מו"ר עטר שדפס אחרי מות קדושים, והובאה לדפוס ע"י הרב גדליהו בן אליקום זצ"ל שהיה תושב המקום.

הספר נדפס בהסכמתם של גדולי החסידות, הרה"ג רבי יעקב יוסף בן יהודה מאוסטראה המכונה "רב ייב"י" שהיה מגדולי תלמידי המגיד ממעזריטש, והגאון רבי משה יום טוב בן יצחק זצ"ל דיין בק"ק קוריצ. בהקדמת המביאו לבית הדפוס הרב גדליהו בן אליקום זצ"ל מק"ק קוריצ העיד ששמע מפי הרב ייב"י:

"...עדותו בחותמו על ההסכמה זכה לו, וכאשר שמעתי מפיו ולא מפי כתבו, ששמע מפה קדוש בוצינא קדישא... מהור"ר דוב מ"מ דק"ק מעזריטש שאמר על המחבר הזה שאין דורו היו כדאי להבין צדקתו ופרישותו, ולכן רבים מבני עמנו, מגודל חסרון דעתם דברו על צדיק עתק אשר לא נדת. וחזי מאן גברא רבה קמסהיד... וכדאי הוא לסמוך עליו והקולות יחדלון".

מעיון במהדורה הראשונה עולה שכתב היד שהיה ברשותו של הרב גדליהו ז"ל לא היה מדויק ומבורר דיו,⁵ ומקורו ככל הנראה בהעתקות שהועתקו מהכתבים⁶ שהביא עימו ר' יקותיאל גורדון זצ"ל - בחיר תלמידי הרמח"ל - בחזרתו לפולין, ומשם התפשטו מזרחה, וככל הנראה מכאן מקור הטעות מדוע נקרא הספר "קל"ח" ולא "חל"ק פת"ח". מבנה הפתחים במשנתו, חלקיו והבחנותיו נשמר כבמקורן ותואם לכ"י האיטלקי. המהדורה שניה הודפסה 63 שנה אחרי המהדורה הראשונה והובאה לדפוס ע"י הרב הנגיד משלם היללער ז"ל בשנת תר"ח (1848) בדפוס טשורנוביץ.

המהדורה השלישית (או הרביעית?) הודפסה בווארשא בשנת תרמ"ח (1888) ע"י הרב שמואל בלאא"מ אליעזר אהרן לוריא זצ"ל. בעוד שהמהדורות הקודמות של הקל"ח הודפסו בבתי דפוס שנחשבו למקומיים ובתפוצה קטנה - דפוס ווארשא היה בעל כוח תפוצה גדול ומשמעותי, שנבע בעיקר ששירת גם את הקהילה במסורתית הרבנית הוותיקה (שלימים תכונה ליטאית) וגם את הקהל שנמנה על הזרם החסידי שהלך וגדל במזרח אירופה ובמיוחד בפולין.

סינויי גרסה הרחבות והערות

⁴ היתה בזמנו חלק מהאימפריה האוסטרו-הונגרית והיום שוכנת היום במערבה של אוקראינה.

⁵ דוגמא אחת מיני אלף: בכל הגרסאות שהתבססו על העתקות ממזרח אירופא נכתב במשנת פתח ד: "זהרי היחוד מתגלה, שהוא עצמו תענוגן של נשמות". ולעומתן הגרסא בכ"י האיטלקי: "זהרי היחוד מתגלה, שהוא עצמות תענוגן של נשמות". שינוי מרחיק לכת ולא קרב זה אל זה.

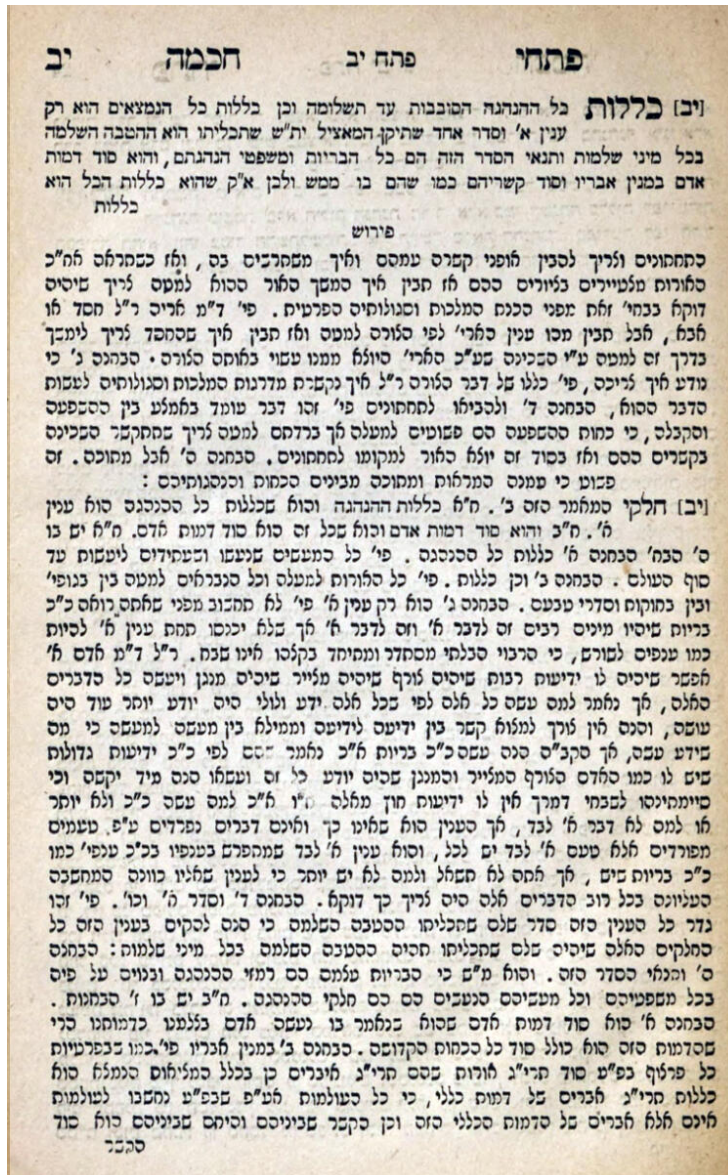
⁶ כאמור לעיל, סברתינו שכתבתו נפרסה ע"פ תקופה יכולה להסביר מדוע הנוסח לא היה מבורר דיו.

בשער הספר כתב הרב לוריא ז"ל:

"ספר קל"ח פתחי חכמה, אשר מצא בכתב יד ישן נושן... מוהר"ר משה חיים לוצאטו זללה"ה עם פירוש רחב ועמוק הנ"ל... יצא עתה לאור בתיקוני מרבית שבושיו והשלמת השמטות ע"פ כ"י עתיקין ברירין, גם נוסף בו נקודות ההפסקות (שנשמטו בדפוסים) הממשות ליתן ריוח בין ענין לענין, ומאירים עיני המעיין".

עיון בתכני הקל"ח שהוצאת הרב לוריא ז"ל מלמד שהוא השתמש באותם כתבי היד שהשתמשו בהן ההוצאות הקודמות, ושאר גדולת השבחים הלא הם סבולים על שער ספר, ובאמת כל מעשה תוקפו וגבורתו הוא בהדפסת והפצה רחבה של כתבי מו"ר עט"ר, ולזכותו תעמוד לעד.

בשונה מההוצאות הקודמות, שינה הרב את עריכת הפתחים וסדרם כספרי המפרשים, שבה מובאים דברי המחבר בראש הדף, ותחתיו נסדר הפירוש שנכתב עלידי מאן דהו על דברי המחבר. למרות שבדף השער ציין הרב, שהפירוש הרחב והעמוק הוא דברי מו"ר עט"ר, התפוצה הרחבה ושיטת העריכה גרמו ברבות הימים לבלבול ולסברות עקומות, שהביאו את החוקרים לפקפק למקור הפירוש וייחוסו למו"ר עט"ר. בפירוש עצמו לא נגע הרב והביאו בשלמותו על חלקיו והבחנותיו.

מהדורת הרב לוריא שלטה בכיפה עד לשנת תשנ"ב. בשנה זו הדפיס הרב חיים פרידלנדר זצ"ל מהדורה חדשה⁷ שהתבססה בעיקר על מהדורת הרב לוריא זצ"ל, וגם הוא הסתמך על כ"י מהמזרח שהיה זהה לאותם נוסחי כ"י שהיו מצויים בפולין וליטא. וכן כתב בהקדמה:

⁶⁸ גם אחד מכתבי היד של ספרנו שהוצאה מתוקנת זו מבוססת עליו (הנמצא כיום ביד הגאון הר"י סופר מערלוי שליט"א מנחלת אבותיו עד לחתם סופר זצ"ל) היה שייך להרב ר' נח מינדעס (ליפשיץ) בן דודו ומחותנו של הגר"א זצ"ל ואח"כ נקנה בכסף מלא ע"י בעל החתם סופר זצ"ל".

בעבודת העריכה הוכנסו שינויים מרחיקי לכת. בעמוד 14 כתב המו"ל בהערה 14, "במהדורה זו הושמטו החלקים וההבחנות שאינם מקובלים בימינו עפ"י עצת גדולים, ובמקומם הכניס מו"ר זצ"ל כל לשון הפתח לפירוש"⁹. מלבד שיבושי ההעתקה בכתבי היד עצמם, השינוי הקיצוני וההרסני ביותר שנעשה בעצת גדולים כלשונו, בהמלצתם נמחקו כל החלקים והבחנות, שהם הם גופה כתיבת מו"ר עט"ר.

לדוגמא בחרנו קטע מפתח פא' ח"ב שאמנם לא כ"כ שכיח אבל בהחלט מצייג את כל השינויים שבכל הפתחים לאשורם.

בכל המהדורות וכתבי היד עד לשנת תשנ"ב נכתב:

"הבחנה א': לפיכך יש הסדר שהב"ה מראה [ענינו]: פירוש, כי מן השרש הראשון של ההנהגה שאמרנו - נעשים פרצופים שהם סדר אחד נראה. אך ידוע תמיד שלכל ענין שאנו רואים בזה המגולה - יש שרש וסבה בשרש העבודה - שלא ידענוהו:
הבחנה ב': והוא סדר והאצילות בפרצופיו: וזה פשוט:
הבחנה ג': ויש השרש הנעלם, ושהוא איך נתחבר מ"ה עם ב"ן: גם זה פשוט כמ"ש:
הבחנה ד': וזה אינו נודע: וכמ"ל:"

במהדורת הרב פרידלנדר זצ"ל נכתב:

"חלק ב': לפיכך יש הסדר שהקב"ה מראה ענינו, כי מן השורש הראשון של ההנהגה שאמרנו - נעשים פרצופים שהם סדר אחד נראה. אך ידוע תמיד שלכל ענין שאנו רואים בזה המגולה - יש שורש, וסיבה בשורש העבודה - שלא ידענוהו. והוא סדר האצילות בפרצופיו. ויש השורש הנעלם, שהוא איך שנתחבר מ"ה עם ב"ן. וזה אינו נודע."

ואם תשאל, מדוע טרח מו"ר עט"ר לציין הבחנות ריקות? ומצאנו בביאורו בספה"ק "דעת תבונות" סי' ל"ט - ביאור לנחיצות ההבחנות וזת"ד:

"אמרה הנשמה - זה ודאי, שההבנה תלויה רק בהבנתה, וכל הסוגים ומיניהם צריך להבדילם זה מזה, כדי להבין ענינם וענין התולדות הנולדות מהם. ואף על פי שהמחשבה העליונה אין דרכה כדרכי בני אדם, עד שיהיו שייכים בה החילוקים האלה, אבל אנתנו בני אדם צריכים לדבר בדרך בני האדם."

וכן למדנו לשיטתו של מו"ר עט"ר ממאמר הויכוח, "שיש לכל חקמה שורש וענפים, ואני השרש לקחתי והענפים הנחתי והוא כמ"ל סדר השתלשלות האילן הקדוש". ברוך שאמר ועשה, וסידר את מאמר הויכוח ע"פ סדרי ההשתלשלות: חכמת האמת, שורשים, אילן, משניות, ביאורים

ס שינויי גרסה הרחבות והערות

⁷ "קל"ח פתחי חכמה", הרב חיים פרידלנדר זצ"ל, בני ברק תשנ"ב.

⁸ שם עמ' 10.

⁹ אין ספק שכוונתם היתה לתועלת, אם כי התוצאה רחקה מכוונתם. מסיבה זו לא קראנו למאמר הויכוח הערוך שבספר זה בשמו - אלא "לקוטי חכמה - ליקוטים ממאמר הויכוח" מאחר שפנים חדשות באו כאן.

והבחנות - וכולם אינם אלא אילן אחד, והוא הוא אילן חכמת האמת, המתפרט לחלקיו כפי שסידר את ציור "אילן החכמה" ("חכמת האמת" עמ' 139, ראה הרחבה להלן).

ונמצא במבנה חלקי חכמת האילן:

♦ **שורש:** שורשי האילן טמונים ונשרשים באין סוף ב"ה. בציור האילן נמצאם כמוסים בכותרת "אלקות".

♦ **גזע האילן:** גזעו מכוון כנגד כל הגילויים מהצמצום והלאה, ומכונה בכתובים, "התפשטות האלוקות". בפרטות הגזע נבחין בו: מקום, רשימו, וכו'. בפנימיות הגזע נמצא בלב ליבו את השקיו דאילנא וא"ק המלבישו, וסביבו עולמות לאין מספר.

♦ **גזעי ענפיו:** גזעיו הראשיים היוצאים מהגזע האילן - הם משניות הפתחים.

♦ **פרטות ענפיו:** כל אחד מגזעי ענפיו מתפצל למספר חלקים. ראשיהם הם חלקי הפתח והבחנותיו, וכולם נחשבים לשורשי החכמה.

♦ שאר הענפים הדקים אינם משורשי החכמה ועליהם אמר, "וְהַעֲנָפִים הַנֶּחְתִּי".

נמצא, שלא לשוא טרח מו"ר עט"ר לציין כל הבחנה והבחנה - גם אם כבר נתבארה - כיוון שההבחנה עצמה היא מקום גילוי שורש חכמה, בין שכבר נתבארה וכאן מקומה, בין בגילוי חדש משורש החכמה מצד עצמו ומקומו. ולזה התכוון מו"ר עט"ר בהקדמתו, "וְעַל כֵּן אֶחָדָה מִחֵלֶק פֶּל מֵאֲמָר וּמֵאֲמָר לְחֵלְקִים וְהַבְחָנוֹת, וְאִי נִהְיָה מוֹכְרָחִים לְהַבְיֵנוּ, וְלִהְתְּבוֹנֵן בְּכָל חֵלֶק וְלֹא נִעְבֹּר".

ע"כ מוכרחים אנו לעיין היטב על כל הבחנה והבחנה, ואם ריק הוא - מכם. פשוט שעצת הגדולים נבעה מחוסר בקיאות בשיטת סדרי חכמת מו"ר עט"ר, ואסור היה להם להורות לרב זצ"ל למחוק את ההבחנות או לקצרם. ועל כל זאת, שיבושי גרסאות ההעתקה, פתיחות שגויות לראשי תיבות, הוספות המעתיקים מצד עצמם וכיוצ"ב, נוספו על כל צרינו.

דא עקא, כל מהדורות הקל"ח¹⁰ שהודפסו אחרי שנת תשנ"ב - הועתקו מספר זה, ועי"כ נשרשו השיבושים, ותולדותן טעויות חמורות בהבנה ומבוכה רבה.

ב"ה הגומל לחייבים טובות שגמלנו כל טוב, וזיכנו לפענח מחדש את כתב היד האיטלקי הקדום. כל משניותיו פתחיו והבחנותיו פוענחו מחדש. נמצאו מאות שינויי לשון, תיקונים, גריעות והוספות, בין שמקורן בכתבי היד ובין שהוכנסו ע"י המפענחים והמדפיסים בכל המהדורות המאוחרות לכתב יד זה. ברוך מציב גבול אלמנה, חזרה העטרה לתפארתה.

במהדרותינו פתחנו ראשי תיבות פשוטות, והיכן שנפל ספק - השארנו את המקור וצירפנו הצעת פתרונם בסוגריים. הערות המעתיק וספקותיו שנמצאו בכתב היד הובאו בהערות בתחתית העמוד.

במהלך השיעורים מצאנו שיש יתרון גדול לטקסט מנוקד, וכבר אמרו חכמים, "ניקוד - חצי פירוש". מלאכת הניקוד (למעט האילן) הופקדה בידי הנאמנות של הרב ראובן האס יצ"ו, שמסר נפשו וטרח מאוד שלא תצא תקלה תחת ידו. גוף הטקסט חולק לפסקאות, והוספנו סימני פיסוק על מנת להקל על הלומד. כותרות והבהרות שנדרשנו להוסיף מעצמנו - נוספו בכתב רש"י מוקטן תחום בסוגריים.

¹⁰ מהבולטים שבהן, קל"ח פת"ח עם פרושי הרבנים החשובים יצ"ו: הנזיר, ספינר, מקובר, שריקי, בלבבי, אולמן ועוד.

אוצרות חיים משה – שער ההקדמות.

הפירוש שכתב מו"ר עט"ר על תחילת ספר "אוצרות חיים" נזכר לראשונה באגרתו למהר"ב מער"ח שבט התצ"א,¹¹ והנה הפירוש תחלת הא"ח [האוצרות חיים] גם הוא ארוך, ע"כ לא אוכל שלחהו". מתשובתו לרבו באגרת מיום כ"ח שבט התצ"א למדנו שרבו הפציר לקבל העתק ממנו:¹² "ימחול נא אם לא השלמתי, כי הזמן קצר ומעתיקי עצלים הרבה והאגרת צריכה העתק. אראה להשלים חפצו בפירוש תחלת הא"ח [האוצרות חיים], וה' אלקי השמים ימלא משאלות לבבו לטובה". מצאנו באחת מאגרות השטנה זכרון דברים שהעלה האיש זלמן מלבוב¹³ אודות אגרת שקיבל מר' יקותיאל מיום י"ב אלול הת"ץ, ובה משיח ר' יקותיאל לתומו אודות כתיבות מו"ר עט"ר - רבו. וזת"ד:

"אחר הדברים האלה עברו יום ויומיים, והנה מע' הרב כמהר"ר שלמה זלמן מלבוב נר"ו מצא בגנזיו אגרת יקותיאל פולאקו הנז' והביאה אלינו, וזה לשון האגרת:

'ביום עש"ק י"ב אלול הת"ץ פה פאדובה. שלום לאהו' וכו' המופלא כמוהר"ר [וכו']... אחר זה אודיע שמחבר [הרמח"ל] ס' אחד על עשרת הדברות וישלימנו קודם ראש השנה הבע"ל. עוד נפרש סדר התפלה של ר"ה דהיינו נוסח המלות עצמם והוא דבר נחמד עד מאד, אשר אי אפשר למי שידוע אותה התפילה בפירושה שיתפלל בלי כוונה. וגם נתפרש הרבה מנוסחאות של המחזור והכל ע"פ הסוד. גם כתב פירוש על הקדמה ראשונה שבאוצרות חיים בעומק גדול אשר נתפרש מחדש - כי היו עדיין חסרים הרבה דברים".

כתב היד של אוצרות חיים¹⁴ עם הערות מו"ר עליו נמצא במשמורת הסימינר היהודי בניו יורק.¹⁵ בצירוף ב' האגרות נלמד שמלכתחילה רשם מו"ר עט"ר פירוש בכתב יד קודשו כהערות והג"ה בשולי דפי "אוצרות חיים", והגהותיו נודעו מלכתחילה כפירוש על ההקדמה ותחילת האוצ"ח. מדוע לא כתב פירוש על כל האוצ"ח? מעיון בפירושו עולה בבירור כי מלכתחילה לא כיוון מו"ר עט"ר לבאר את דברי האר"י זלה"ה ולכתוב פירוש לאוצ"ח, אלא חפץ להעמידן ע"פ יסודות תורת הנהגת הייחוד. כגון:

אוצרות חיים משה

"עלה ברצוני". זה כדרך שדורשים מ"ן למטה, שאין המ"ד יורדים אלא לפי בחינת המ"ן, כן מפרש עתה איך נולד הצמצום, כי אינו לפי עצמו ית"ש כלל, אלא לפי הנבראים ממנו. ועל כן, כששם מחשבתו לזה - זה נחשב למ"ן מיניה וביה. והוא הסוף שנתחבר עם הראש, ויוצא האמצע, ואז נעשה הצמצום לפי בחינת הנבראים כנ"ל. והצמצום הזה הוא יסוד כל התארים העומדים להתחדש. והם השייכים בין האין סוף ב"ה לברואיו, פירוש, שאינם לפי עצמו, אלא במה ששייך ממנו להם". "לסבה נודעת". זאת אינה הסבה הראשונה אלא השניה, והראשונה התכליתית היא ענין ההטבה.

אוצרות חיים

"וכאשר עלה ברצוני להאציל הנאצלים. והיה זה לסיבה נודעת כנוכח ברעיא מהימנא פרי פינתם והוא להיותו נקרא בשם רחום והגון וכיוצא בה.

סג שינויי גרסה הרחבות והערות

¹¹ ספר אגרות רמחל, אגרת פ"א עמ' רמ"ב.

¹² אגרת פ"ג עמ' רנ"ה.

¹³ אגרת ק"א. מהר"ק בטח באיש הנ"ל כיוון שבזמן שיהן מהר"ב ברבנות פאדובה, הגיע הנ"ל חסר כל מלבוב, וקיבל אכסניה למשך כשנה בביתו של מהר"ב. בימי מגוריו התוודה למו"ר עט"ר שאמנם היה רק נער, אבל קבע שעות רבות בספריית רבו, וכנודע ממ"א בהיותו בגיל 14 כבר מישש הנער את כל כליו, וידע את הזוהר בע"פ. כנראה שמהר"ק סבר שהרמח"ל מחבבו וע"כ פנה אליו "שלום לאהוב" וכו', ולא ידע שקנתו ברמח"ל בערה בו, ובשעת כושר יתהפך עליו לשונאו.

¹⁴ ראה בהרחבה אודות כ"י אוצרות חיים, "כתבי הקבלה של רמח"ל", בניהו עמ' 116

¹⁵ The Jewish Theological Seminary of America, New York, NY, USA, Ms. 1615, Adler, Elkan Nathan Ms. 996

פירוש דבריו, האר"י ז"ל העלים את סוד כח ההטבה שבו פעל הצמצום. משנתגלה הסוד - הרי שנתגלתה הסיבה הראשונה, ויש לנו להתבונן כיצד כל שורשי המציאות נסדרו ממנה, וכיצד נאצלה מהן הנהגתו ית' את הבריאה כולה בראש, תוך וסוף, לתכלית ההטבה השלימה. נראה, שמלכתחילה כיוון מו"ר עט"ר לדייק ולגלות את עומק הנהגת הטבת היחוד הנסתרת והמשתלבת בדברי כמוהר"ר האר"י זלה"ה, להורות אלו ואלו דברי אלקים חיים, ועצר במכוון בדרוש "אופן עשיית הכלים". מכאן ולהלאה פירושי העמוקים רבו גם רבו ונכתבו במאמרים וכללים העומדים בפ"ע ולא כפירוש על אוצ"ח.

כתב יד ספר אוצרות חיים עם פירוש מו"ר עט"ר בשולי הדף

כאמור לעיל, תוך כדי מסירת שיעורי הקל"ח נתוודענו לבעיית שיבושי הכתבים, ומשנצרכנו ללמוד ולהרחיב ממאמרים אחרים - בדקנו אותם בכתבי היד ולא סמכנו על הנדפסים, וכך צמחו והוגהו כל המאמרים שהבאנו בספר זה, והוא הדין בנידון דידן. אמת, כתב היד שוכן הרחק מעבר לים, והצילומים המקומיים כשלעצמם קשים מאוד לקריאה. במספר מקומות בודדים נאלצנו לסמוך על הנדפס. לולי ה' שהיה לנו - לא היינו זוכים לברך על המוגמר - אישה ריח ניחוח ה'.

פירוש מו"ר עט"ר לאוצ"ח נדפס בספר "גנזי רמח"ל" (החל מעמ' רצ"ז), והובא פסקי פסקי, באופן שהוטל על הלומד לפתוח את אוצ"ח ולחפש את הדיבור המתחיל. לאחר שזכינו לפענחו מחדש ולתקנו, עלה במחשבה הרצון לשלבם, להדפיס מפרקי אוצרות חיים המכוונים, ולעטרם בפירושי מו"ר עט"ר. בחלוף השנים יצאו לאור כרכי "עץ חיים למהרח"ו" בהוצאת "חברת אהבת שלום" מעצם כתיבת יד קודשו של כמוהר"ר חיים ויטאל זללה"ה.¹⁶ עם הזמן התבררה מעלתם ונפתרו סוגיות בכתבי האר"י זללה"ה שנבעו בין השאר מטעויות העתקה, הגהות התלמידים, עריכות בנו הרב שמואל ויטאל זצ"ל, מהדורות לא מוסמכות שהוצאו מקבורת הגניזה,¹⁷ והבנות מדעתו של הרח"ו שבטעות יוחסו כדברי מורו.

ספר "אוצרות חיים" האהוב על מהדורותיו השונות אינו עצם כתיבת הרח"ו ז"ל אלא מקורו מהעתקות שבגניזות. בהשוואת הפרקים המכוונים "מאוצרות חיים" עם "שער ההקדמות" מעצם כתיבת הרח"ו ז"ל - לא נותר מקום לבחירה. ע"כ הוחלט להביא מפרקי "שער ההקדמות" המכוונים ולעטרם בפירושי מו"ר עט"ר. ברי לנו, שאם היה לפני מו"ר עט"ר העתק מ"שער ההקדמות" - פשוט שהיה ספר הלימוד המועדף.¹⁸

הפרקים המכוונים מ"שער ההקדמות" שבספר זה - נעתקו מכתב יד גסטר¹⁹ Ms. 405 שנמצא נאמן ומדויק²⁰ למהדורת אהבת שלום. מיד בתחילת העריכה הבגנו שלא די בפירוש לאוצ"ח וע"כ לוקטו ביאורים נוספים המצויינים במקורם ממאמרי מו"ר עט"ר, הפותחים שערי אורה ומסילה ברורה העולה לבית ההבנה. היכן שנמצא לנכון, הוספתי בעוניי ביאורים במקומות שנראה יתרון תועלתם, וניתן לזהותם בקלות בצורת אותיותם, ובלא שקדם להם ציון מקורם. היכן שהיה ניתן לטעות - הוקפו הביאורים בסוגריים מרובעות. תרשימים שבמאמר (למעט תמונת העיגולים שמקורה בכ"י אוצ"ח) אינם במקור ונוספו ע"מ להקל על הלומד.

השם המוצע למאמר אינו במקור ומתבקש מתוכנו. ב"ה זכינו לשולחן ערוך מאור הגנוז, מעין עולם הבא מבוסס מנחוחות העדן והגן. לא היה כבוסס הזה, אשרי חלקו של הדור הזה. "באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים" (שיר השירים ה, א).

סג שינויי גרסה הרחבות והערות סג

---

¹⁶ הרוצה לקבל תורה מפי אומנם ולהנצל משיבושים וטעויות - חובה עליו לדבוק במהדורה שיצאה מתחת ידם מעצם כתיבת יד קודשו של מהרח"ו זללה"ה וללמוד אך ורק מהספרים שיצאו מתחת ידם.

¹⁷ ראה חקירות עמוקות בהקדמות הרב, שהובאו המבוא לכל כרך בהוצאת אהבת שלום.

¹⁸ וכענין זה, ספר "שער הכוונות" לא היה בזמנו באטליא, וספר "קיצור הכוונות" נכתב על "פרי עץ חיים". בעריכת "סידור הרמח"ל השלם" שבהוצאתינו בחרנו לעורכו ע"פ "שער הכוונות" מתוך אותם השיקולים כדלעיל.

¹⁹ Gaster, Moses Collection Ms. 405

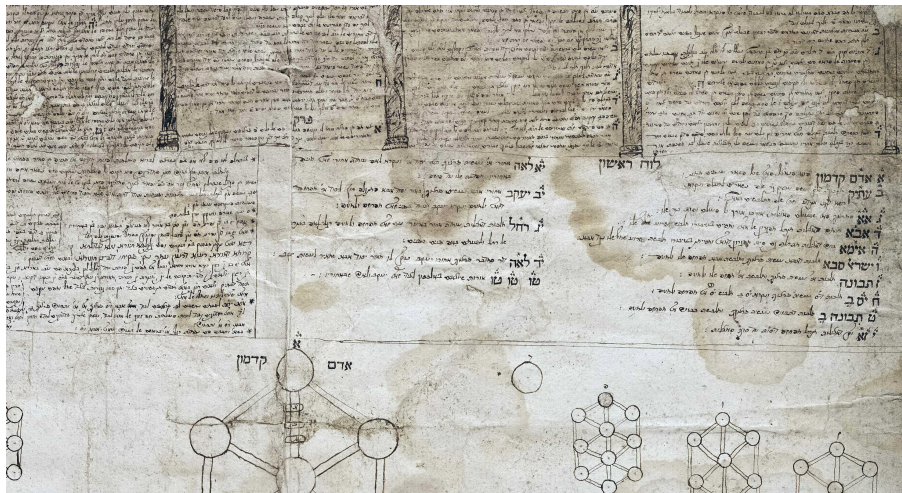
²⁰ אמנם נמצאו מספר מילים בודדות שנשתבשו ותוקנו ע"פ מהדורת אהבת שלום, ומספר שינויי לשון לא משמעותיות. אולם חובה לדעת, שאין קביעת הדיוק נכונה לכל כתב היד, כיוון שלא כולו נבדק והשווה - אלא אך ורק הפרקים המכוונים לביאור מו"ר עט"ר.

ג' אילנות הרמז"ל

האילן הקדוש.

פרקי האילן נמצאים במספר כתבי יד קדומים. מעלותיו של זה האחרון הרואה כאן לראשונה אור – עולה על כולנה. אילן זה הוא היחיד בכתב יד קודשו של מו"ר עט"ר, והיחיד שמעוטר בציור האילן הקדוש קדש קדשים מעשה ידיו להתפאר.

מחתימת תאריכו עולה שמסמך זה נכתב בשנת ה'תצ"ט – שנת מגוריו הרביעית של מו"ר עט"ר באמסטרדם; רמיזת חתימת תאריכו, "וירפא את מזבח ה' ההרוס" (מלכים א' יח, ל) ממסגירה את השבר הגדול שחוה מו"ר עט"ר, ואת הנחמה והרפואה האמתית והיחידה ששאב מחכמת האמת. איננו יודעים אם כתבו לעצמו או ששלחו למאן דהו. ע"פ תוכן האילן ברי לנו שהעתיקו מכתב אחר שהיה בידו.

מאמר האילן כולל י' משניות. בכתבת מו"ר עט"ר מצאנו מספר תיקונים לעומת הגרסאות האחרות, כולם אוצרות טמירין, נשבעה בטוב ביתך לאור מאור החיים. תא חזי:

גירסת ההעתיקות

עד שלא נברא העולם היה הוא ושמו אחד. רצה וצמצם אורו לברא כל הבריות, נתן להם מקום. אין לך דבר שאין לו מקום. נמצא המקום שווה לכולם.

והאין סוף מקיפו לכל צד. וקו יוצא ממנו לצד אחד בוקע ונכנס, ועושה כל המדרגות.

כתיבת יד קודשו

עד שלא נברא העולם היה הוא ושמו אחד. רצה וצמצם אורו לברא כל הבריות, נתן להם מקום. אין לך דבר שאין לו מקום. נמצא המקום שווה לכלם.

רישומו של אור בתוכו,

והאין סוף ב'ה מקיפו לכל צד. וקו יוצא ממנו לצד אחד, בוקע ונכנס, ועושה כל המדרגות.

האילן הקדוש נזכר במאמר הויכוח,²¹ וזת"ד:

"הנה לך הפרקים הקצרים אשר סדרתי, להיות שגורים בפיו. וכבר נתבאר לעיל, שיש לכל חכמה שורש ונעפים, ואני השרש לקחתי והנעפים הנחתי והוא כמש"ל סדר השתלשלות האילן הקדוש. ואומר לך יותר מבואר זה הענין. הנה אנחנו כל עסקנו היא בכחות הרצון הנגזרים מהרצון עצמו,

להיות על פיהם כל הבריאה והנהגתה, והם הם כל חוקות הבריאה הזאת והנהגתה הזאת ונמוסייהם. והנה השכל יכריח שלא יצטרף לכל מעשה חק בפני עצמו, ולהיות כל כך חוקות כמו כל כך מעשים. אלא מן החכמה הוא להיות קובע דרך אחת וחק אחד, שייכל להספיק לכל מעשה שיוולד ויעשה אחר כך בכל עת וזמן שיהיה. וזה פשוט שהרבוני במקום שהמעוט יספיק - חסרון הוא. אדרבה, שלימות המאציל יתברר שמו תמו דבר זה, שלא יצטרף לה חוקים נפרדים לפי העיקרים, אלא שיהיה צופה מראות אחדות, ויקבע דרך אחת מספיק לכל...

הנה ' פרקי אילן הקדוש - הם הם שרשי החכמה שצריך לדעת אותם, ויהיו כלם שגורים בפיה, לשמע אחר כך בלמודים פרטות הדברים. ולמען לא יהיו כלם כספר החתום, ויולידו כמה תמיהות עליהם, עתה אבאר לה פתרון כל זה, כי הדבר נראה לעינים שהולכים הדברים לעומק יותר גדול, ואינו מתקבל על השכל שלא יהיה להם פיונה יותר עמוקה, ואי אפשר להבינם כי אם בפירוש גדול, כי עד עתה עשינו "לגרס איניש", ואחר כך נקים "והדר ליסבר" (שבת סג ע"א).

האילן הקדוש כתיבת יד מו"ר עט"ר אוצר בלום בפני עצמו, וכרכים רבים נדרשים לבארו. ראינו חשיבות להביאו כאן לראשונה ככתבו וכלשונו, למען לא ימנע טוב מעמו.

האילן הקדוש נכתב בדף גדול בכתב יד קודשו של מו"ר עט"ר.²² המשניות נכתבו בצדדיו העליון והתחתון. במרכז הדף ציור האילן הקדוש²³, שנעתק לספרנו במדויק אחד לאחד, ונדפס כאן לראשונה. סביב האילן כתב מו"ר עט"ר ב' "לוחות מראה" - מקראות לפרקי ציור האילן המצוינות באותיות סימונם.

תאריך כתיבתו נחתם בשוליו, "ותהי השלמתו היום יום ג' יום שנכפל בו כי טוב ח' לחדש תמוז שנת וירפא את מזבח ה' ההרוס לפ"ק". שנת תצ"ט.

אילן כללי החכמה.

דף גדול בכתב יד קודשו של מו"ר עט"ר.²⁴ במרכזו ציור "אילן כללי החכמה", המעוט סביבותיו בפירושי ' כללים בחכמה,²⁵ אותן כינה בשם "כללים קצרים", וככל הנראה היו מעין מבוא שהביא להולדת ה"כללים ראשונים".

המסמך נשלח כצרופה לאגרת ששלח מו"ר עט"ר לרבו הרב באסאן זצ"ל בחודש אלול ה'תפ"ט. מאגרת ד' למדנו שמו"ר מהרי"ב וחכמי הקבלה שראו את האילן ופרקיו - לא עמדו על עומקי החכמה ותמהו מה נתחדש בכתיבתו, ועל תמיהת מהרי"ב השיב מו"ר עט"ר:

²⁶נפלאו בעיני מאד דברי כ"ת אשר דיבר על האילן ששלחתי לו, כי לא מצא בו דבר חדש, והוא רובו חדש, דברים אשר לא נודעו ולא הובנו כלל, כי על כן שגו בהם רבים. אך האמת הוא כי בקיצור גדול הוא עשוי ועל כל מלה צריך דיוק רב, כי זאת היתה הכוונה בו לכלול כל כללי החכמה בקוצר רב. והנה ארשום לכ"ת מהם שתיים שלש דברים ממנו, למען בלבבו הרחב יבין מדבר אל דבר".

סג שינויי גרסה הרחבות והערות

²² The Jewish Theological Seminary of America, New York, NY, USA Ms. 9413

²³ האילן הקדוש - שלא מכתבת מו"ר עט"ר, נדפס מספר פעמים, ובאחרונים שבהם נדפס ע"י הרב פרינלנדר זצ"ל בספר "שערי רמח"ל" עמ' רנט - רפג. בתוך המאמר, הדפיס הרב את תרשים "אילן כללי החכמה" (ראה חכמת האמת עמ' 65) שנעתק ממסמך נשלח כצרופה לאגרת ששלח מו"ר עט"ר לרבו זצ"ל בחודש אלול ה'תפ"ט. תרשים האילן שבספרו אינו האילן הקדוש אלא אילן כללי החכמה. ראה להלן.

²⁴ "כתבי הרמח"ל", Jewish Theological Seminary. Library MS 8520a

²⁵ ראה בניהו, "כתבי הקבלה של רמח"ל" עמ' 117.

²⁶ אגרת ד'.

הרגיש מו"ר עט"ר שגם הפירושים שצירף לא השיגו את מטרתם, וע"כ כתב אגרת נוספת ובה פירוש לגדרי חכמת האמת:²⁷

"ועתה הנני כותב לו הדרוש אשר כתבתי, הוא כולל הרבה שרשי החכמה על מתכונתם... הנה בדרוש הזה עיני כבוד תורתו תחזינה כללות שרשי החכמה, מבוארים באר היטב בעומק גדול".
כחצי שנה לאח"כ²⁸ מצאנו באגרת אחרת התייחסות יותר רחבה לסיבת כתיבת הכללים הקצרים וזת"ד:

"הכללים הקצרים - גם בהם לא היה צורך לימצא חידוש,²⁹ כי רק הסדר יהיה בהם על נכון והמלות אשר חפצתי לבאר. כי החידושים באמת יהיו בספר קהלת, תיקונים ושעל התורה ושאר הדרושים ופירוש המאמרים. אך על אמת אומר, כי החכם כבוד מוריני הרב ר' יוסף אירגאס³⁰ לא עמד על סוף דעתם³¹. וידעתי שזה נמשך מרוב קיצורם. ואני לא רישמתי הקושיות והתירושים, אלא הנחתי ההקדמות אשר תפולנה על ידיהן הקושיות ממילא. וגם כבוד תורתו כבר פעם אחת כתב לי שלא מצא בהן גילוי חדש. ורשמתי לו אני על שורה או שתיים פירוש כונתם, וראה מהו החידוש הנמצא בהן, כי הכל להסיר הגשמות ממאמרי הרשב"י והאר"י זלה"ה ולהסיר מעוות מחשבות נחשבו בם להאמיין, שימצאו אורות מתגלגלים בצורות יושר או עיגולים גם כי בדרך רוחניות לא נודע מהו... וכו'".

זכינו לפענח מחדש את האילן מתוך עצם כתיבת יד קודשו ולצייר במדויק את האילן הכלול בו.³²

אילן החכמה.

בין פרקי ה"אילן הקדוש" ו"מפתחי החכמה" שבספר קדוש זה, שובץ פרק "אילן החכמה" והוא ציור אילן החכמה הנמצא בסוף כתב היד "גינצבורג 745".³³ בכלל דפי כ"י זה הקודמים לאילן החכמה נמצאת מהדורה מוקדמת של קל"ז משניות "מפתחי החכמה", ומשניות ה"אילן הקדוש".
בספרנו זה, אחרי פרק "אילן החכמה", נסדרו ב' ספרים חשובים: "מפתחי חכמה" ו"חל"ק פתחי חכמה". בב' כתבי היד של ב' הספרים החשובים, מצאנו כותרות בכתובים שחלקו את פרקי משניות פתחיהם ע"פ הסדר הבא:

סג שינויי גרסה הרחבות והערות

²⁷ אגרת כג. שבט ה'ת"צ, הובאה להלן בהקדמה לאילן החכמה.

²⁸ אגרת נ' מחודש ניסן הת"ץ, מהרמח"ל למהרי"ב.

²⁹ כוונתו למי שבקי בחכמת האמת, כיוון שלהלן יבהיר, "וראה מהו החידוש הנמצא בהן".

³⁰ רבי יוסף בן עמנואל אירגאס זצוק"ל היה מגדולי מקובלי ליורנו. הרב חיבר את ספרו "שומר אמונים" (מכונה לעתים שומר אמונים הקדמון), בו הוא מברר את אמיתות הקבלה, ובפרט לוקח צד בוויכוח המפורסם בעניין הצמצום ונוקט שהצמצום לא כפשוטו. בעקבות דברי דיבת מצה ומריבה שלח הרב אירגאס אגרת (מו) למהרי"ב, ובה מתייחס לאילן והכללים הקצרים ששלח לו מהרי"ב: "...וגם הכללים שחיבר, ושלחם לי מעלת כבוד תורתו, הם ענינים לקוחים מספר פרדס רימונים של הרב משה קורדברו ז"ל בשינוי לשון ובקיצור מופלג. וחי ראשי, כי תיכף שקיבלתי אותם - מדי קראי בהם הייתי מרגיש, שכבר ראיתי הענין ההוא ב'פרדס' או בזולתו מספרי הקדמונים".

³¹ מאגרת (נ"א) מיום י"ג ניסן הת"ץ עולה מתגובת הרמח"ל, שמהרי"ב אכן השתכנע שהרב אירגאס לא ירד לעומק סודותם, "הנה כבוד תורתו היטיב לראות, שכבוד מוריני הרב ר' יוסף אירגאס לא ירד לעומק הכללים".

³² לא השוינו את הפענוח עם הנדפס וע"כ אין לנו דעה אודות טעויות פענוח והעתקה ואם בכלל ישנם.

³³ ספריית המדינה של רוסיה, מוסקבה, רוסיה Ms. Guenzburg 745, סרט F 27999. 225 ב'.

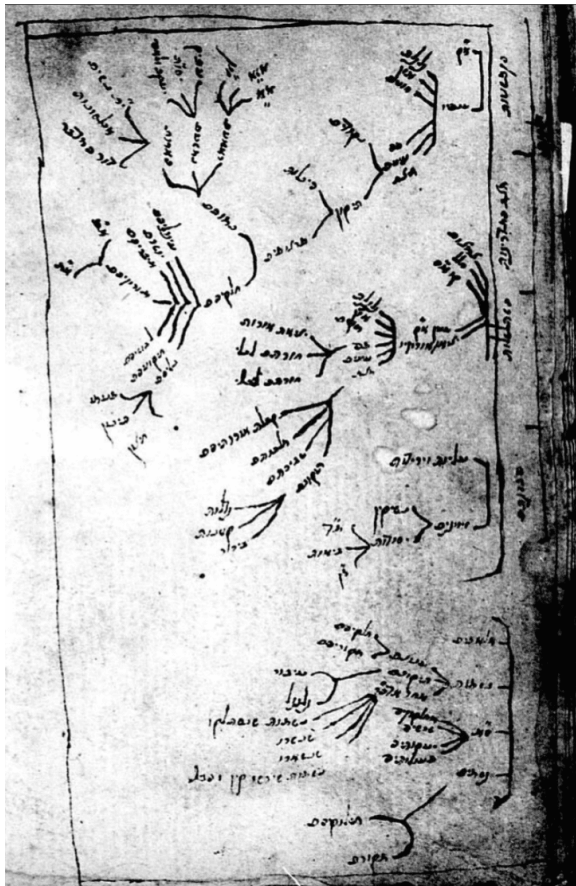
האילן נדפס לראשונה בספר קיצור הכוונות עמ' רפ"ז. השם "אילן החכמה" אינו בכתובים והצעתו ניתנה כאן לראשונה ע"פ ההסבר כדלעיל.

- ◆ "עֲנִין הַסְפִירוֹת" - פתחים ה'–כ"ג.
- ◆ "עֲנִין הַצְמָצוּם" - פתחים כ"ד–ל'.
- ◆ "אָדָם קָדְמוֹן" - פתחים ל"א–ל"ה.
- ◆ "עוֹלָם הַנְּקוּדִים"³⁴ - פתחים ל"ו–נ"ח.
- ◆ "עוֹלָם הַתִּיקוֹן" - פתחים נ"ט–ס"ט.
- ◆ "פְּרָצוּפִים" פתחים ע'–קל"ח.

בהתבוננות בציור אילן החכמה נמצא הקבלה גמורה בין פרקי עצו לבין חלוקת פרקי "מפתחי חכמה" ו"חל"ק פתחי חכמה", וכותרות ראשי מחלוקותם - הם ראשי פרקי האילן - ומהן והלאה סדר ה"התפשטות" אילן החכמה.

פשיטא לנו ללא צל של ספק, שציור האילן נעשה ע"פ חלוקת הפרקים. שאר פרקי ענפי האילן הם דרכי השתלשלות, התפשטות, הנהגה תולדותיה, וראשי הנבראים. רבים מהם נתפרשו בב' הספרים החשובים שלפנינו, ואחרים נתבארו במאמרים אחרים.³⁵

עפ"ז נמצא, שאילן החכמה הוא ממש תרשים תכני "מפתחי חכמה" ו"חל"ק פתחי חכמה", ולא נמצא מתאים יותר מאשר להקרא בשם "אילן החכמה".

להקדמת אילן החכמה - הובא מאמר קצר ופלאי ל"גדר חכמת האמת" שנשלח באגרת (אגרת כ"ג) ממו"ר עט"ר למהרי"ב רבו. בתוכן המאמר כלולים עיקרי יסודות החכמה שהובאו ונדונו בב' הספרים: "מפתחי חכמה" ו"חל"ק פתחי חכמה", ובפרט בזה האחרון הפותח בביאור, "כי כל חכמת האמת אינה אלא חכמה מראה אמתת האמונה... אם כן זהו מה שיש לנו לבאר בראשונה".

מתולדת הקשר שבין ב' הספרים החשובים לאילן החכמה עולה שמאמר "גדר חכמת האמת" הוא מעין תמצית מופלאה לציור האילן. ע"כ מצאנו לנכון להביאו כהקדמה ל"אילן החכמה", ולשבצו קודם ב' הספרים החשובים.

³⁴ כותרת זו נמצאת בכתב יד אילן החכמה, ונשמטה בחל"ק פתחי חכמה. ונ"ל שכך היה במקור.

³⁵ בפרט במאמרים "כללים שניים" הידועים כפתחי חכמה ודעת, מאמרים שהובאו בספר "שערי רמח"ל". וכן בביאורי "אוצרות חיים משה".

כללים ראשונים.

"כללים ראשונים" לחכמת האמת כתובים בכתב יד קודשו של מו"ר עט"ר,³⁶ במסמך מיום ט' אייר ה'תצ"ד. הכללים נכתבו כהרחבות לתמיהות רבו על הכללים הקצרים ואילן כללי החכמה.³⁷ קיומם נזכר לראשונה באגרת מיום כ"ו טבת ה'ת"ץ, (אגרת כד):

"הנה יראה כבוד תורתו באגרת אשר כתבתי לכמוהו"ר חמיו נר"ו, כי לא כן רוצה התיקון הצריך לעתיד לבא. אך אחרי הכללים הראשונים אשר שלחתי לכבוד תורתו - חיברתי גם כללים אחרים, קראתם 'כללים שניים', שבהם נכללו כל הקדמות האר"י זלה"ה באר היטב".

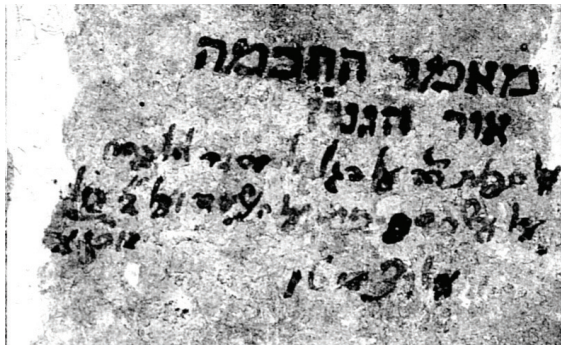
באגרת אחרת מיום ח' ניסן ה'ת"ץ התייחס מו"ר עט"ר לשאלת רבו בחכמה והשיב:

"והיא מתורצת בדברי הכללים הראשונים אשר ביד כבוד תורתו, כי נתפרש שם ענין הצמצום והקו בקיצור גדול. ויובן גם איך כל צורות החכמה [ה]קדושה - צורות המהות הם ולא הכמות לפי רידת האור בהשתלשלות הפעולות. ונמצא כלל הכונה בכללים ההם לבאר הנמשל בדברי האר"י זלה"ה לפי דרך משלו".³⁸

הכללים הראשונים נדפסו לראשונה ע"י הרב לוריא זצ"ל בדפוס ווארשא תרמ"ט, בסוף ספר "מלחמת משה", ומאז נדפסו במספר מהדורות.

מאמר החכמה – מאמר אור הגנוז.

קובץ פירושים נפלאים שכתב מו"ר עט"ר רבנו איש האלהים הרמח"ל הקדוש בעניינים שונים ועיקרם: תפילות ימים נוראים, מנהג תשליך, ליל פסח, סודות שורשי הבריאה, עניני יחודו והנהגתו. סוד הספירות: מבנה, חיבור, זיווג והנהגות. עולמות. סודות הנהגת ה', נשמת האדם, גלגול, הבריאה, וסוד כתבי הקודש.

מצויים ב' כתבי יד של המאמר החשוב. כ"י הראשון נמצא במשמורת ספריית היברו יוניון קולג' סינסינטי, MS 633. על גבי הכריכה נכתב במקור בכתב אשורי "מאמר החכמה" ותחתיו "אור הגנוז". בתקופה מאוחרת יותר נוסף מתחת לכותרות הכיתוב: "על תפלות ר"ה, על הגלגול, בסדר ליל פסח, על עשר הספירות, על הנשמה, ועל ד' עולמות אבי"ע. מלוצאטו"

לדעת החוקר מאיר בנייהו ז"ל, "רושמה הכללי של הכתיבה יש בו מכללות כתיבתו של רמח"ל, וכמה אותיות הן שלו במובהק, ואין ספק בעיני שהוא כתב־ידו ממש, ומכאן אתה למד

סג שינויי גרסה הרחבות והערות

³⁶ הספרייה הלאומית, ירושלים, ישראל 8°5217 Ms. Heb.

³⁷ ראה לעיל במבוא לאילן כללי החכמה. ראה גם בנייהו, "כתבי הקבלה של רמח"ל" עמ' 123. וכן אגרת ד' מובאת להלן בבית השער לכללים ראשונים עמ' 77.

³⁸ הצעת "הנמשל" מכוונת רק למאמר "כללים ראשונים", באגרת מברך מו"ר עט"ר שתכני הכללים הראשונים באים להציע הקדמות לקושיות בדברי האר"י זלה"ה שלא פורש פתרונם. היו חכמים שגזרו אומר מדברי האגרת לומר שכל כתבי מו"ר עט"ר הם הנמשל - ולא היא.

שבאמשרדם סיגל לו רמח"ל את הכתיבה הפראנקית, ומכאן אתה שומע, שאכן מאמר החכמה לא נתחבר אלא באמשרדם בשנת בואו אליה.³⁹

בע"ה בספר "קורות חיים משה" העתיד אי"ה לראות אור, התבאר באריכות מדוע חפץ מו"ר עט"ר בזהות ספרדית, והובאו שם מספר תמיכות המאששות קביעה הזאת. וזת"ד:

"עדות נוספת לרצונו של הרמח"ל לקנות זהות "ספרדי" נמצאה בחתימת ידו הנדירה והיחידה ספר "אבות עולם" (וינציאה תע"ט) פירוש מסכת אבות מאת ר' בנימין הכהן ויטאלי חמיו של מהרי"ב. חתימתו המסולסלת המאפיינת את יוצאי גלות ספרד מתנוססת בעמוד הראשון של הספר בצדו השמאלי העליון. בתוך החתימה כתב "ס"ט" ר"ת "ספיה טב", והוא נוסח

ברכה השגורה בקרב יוצאי גלות ספרד. המקום היחיד הנוסף שמצאנו שהוסיף מו"ר עט"ר "ס"ט" לשמו נמצא בחתימת הדברים בדפוס הראשון ל"מסילת ישרים" שהודפס באמשרדם. בנוסף, מצאנו באגרת כפר יאסיף, ששינה את שם משפחתו מלוצאטו לילוסטו".

כתב היד השני של "אור הגנוז מאמר החכמה" נמצא במשמורת ספריית "עץ חיים" באמשרדם (EH 47 C 41) והיא העתקת תלמידו באמשרדם ר' דוד פראנקו מינדיס ז"ל. כותרת דף הפתיחה "אור הגנוז" נכתבה בכתב אשורי, ומעליו הוסיף מינדיס לאחר תקופה "מאמר החכמה" בכתב רש"י. וכה נכתב בדף השער:

"אור הגנוז. מלמד לאדם דעה בינה והשכל בסוד ה', על תפלות ראש השנה, על הגלגול, מגלה רזיא בסדר ליל פסח, בא בספורות על עשר הספירות, דבר בחכמה על הנשמה ועל ארבע עולמות אבי"ע, יצריח אף יריע, העמיק עצה, הגדיל תושיה. החכם השלם המקובל האלהי הפלוסוף התורני ממליץ ופייטן משובח למאד, כמוהר"ר משה חיים לוצאטו ז"ל. ואת כל אלה ידו עשתה פה באמשרדם בשנת ה' הוא נחלתו לפ"ק".

מכ"י זה למדנו לכאורה ששנת כתיבת המאמר רמוזה באותיות המודגשות והמוקדות "נחלתו" שעולים תצ"ד. מו"ר עט"ר חנה באמשרדם בין השנים תצ"ה - תק"ג ומכאן מוכרח שכל הנראה שכח מינדיס להדגיש את האותיות ו' ו/או א' שבתביה "הוא" הקודמת לנחלתו".

"מאמר החכמה אור הגנוז", עלה לראשונה על מזבח הדפוס בתוך הספר "דרך חכמה"⁴¹ שנדפס באמשרדם בשנת תקמ"ג, קרוב לארבעים שנה לאחר גניזת מו"ר עט"ר בקדשי קדשים. המהדורה הראשונה נעתקה מכ"י של מינדיס תחת הכותרת הראשית "מאמר החכמה" ותחתיה כותרת משנית קטנה יותר "אור הגנוז". מאז הודפס המאמר מספר פעמים ובמהדורות שונות.

מה פשר ב' הכותרות המלוות את המאמר הזה מתחילתו? נלע"ד לומר שבאמת אין מדובר במאמר אחד אלא בב' מאמרים שנכתבו במחברת אחת. "מאמר החכמה" הראשון הוא אוסף

ס שינויי גרסה הרחבות והערות

³⁹ "כתבי הקבלה של רמח"ל". מאיר בניהו. ירושלים תשל"ט. עמ' 120

⁴⁰ נמצא באוסף פרטי. בתודה והערכה למחזיק האוסף שנאות לנו לפרסמה. ולידידנו הרב משה הלל יצ"ו, על שהביאה לידיעתנו, ועל השתדלותו הברוכה להשגת אישור פרסומה.

⁴¹ הספר המודפס כולל ד' מאמרים: דרך חכמה, מאמר על ההגדות, מאמר העיקרים, מאמר החכמה. והועתק מכ"י מינדיס כסדרו ותוכנו.

דרושי חכמה הקשורים בעיקר לימים נוראים. ענין הגלגול,⁴² דרושי חג הפסח, הדפים הריקים שביניהם במחברת כתב היד, ושינויי צורת הכתיבה והאותיות יכולים להעיד, שככל הנראה דרושי החכמה לא נכתבו בפעם אחת אלא נפרשו ע"פ תקופה. המאמר השני במחברת - מאמר "אור הגנוז" מתחיל אחרי "מאמר החכמה" וממשיך ברצף עד לסוף המחברת. עיקרי תוכנו דרושי גילויי האור הגנוז - גילויי אור האין סוף ב"ה שנתנו להיראות ולהשיגם בתכלית הבריאה, מכוחותיו, מאורותיו הנאצלים המתגלים כספירות, דרכי המשכת השגתם, הנהגותיו ית', וראשי מחלוקות הנבראים.

הכתורות המקוריות המתנוססות ע"ג הכריכה מעידות, שבתחילה נכתבו דרושי חכמת הנהגת ייחודו בימים הנוראים⁴³ והם עיקר עניינו של מאמר החכמה. עם הזמן, נוספו אליהם ב' דרושים בענייני הגלגול וחג הפסח. החלק השנית שמחברת נכתב כמאמר בפני עצמו, וכתרתו "האור הגנוז" נוספה ע"ג הכריכה ע"י המחבר עצמו מתחת למאמר החכמה.

המהדורה הנוכחית.

ברצות ה' ית"ש, פוענח מחדש כתב יד סינסינטי, MS 633. זכינו להחזיר עטרה לתפארתה ללא שיבושים, חוסרים וטעויות העתקה שנפלו בדפוסיה המהדורות האחרות. תוכן כתב היד הועתק ככתבו וכלשונו - בחסרות ויתרות, למרות שיש בהן מילים שבימינו אין מקובל לכותבן כך או שאינן תואמות לכללי הדקדוק.

כדי להקל על הקורא, חולקו פסקאות, נפתחו ראשי תיבות, הוספו סימני פסקה ונוקדו המילים. כותרות שנוספו במהדורות מאוחרות ואינן נמצאות בכתב יד נערכו מחדש, הובאו בכתב רש"י ונתחמו בסוגריים. ציטוטים ממקורות שונים נתחמו במרכאות כפי העניין והמקום.

מאמר היצירה.

כתב יד⁴⁴ מהעתקות ר' יקותיאל גורדון זצ"ל, אשר נשלחו ע"פ מספר אגרות - החל מחודש אלול תצ"ב - לאחד מתלמידי הרמח"ל זלה"ה שגלה מפאדובה.⁴⁵ ע"פ התוכן, פשוט שהגולה נמנה בשבעת רואה פני המלך ראשונה שהעמידם מו"ר עט"ר על כל סוד. וזה לשון הפתיחה:

"...כתיבת קבלתי, ומה מאד הקיפוני צרות מבית ומחוץ. ממך, שיצאת כך נקי מנכסך ועד פה"⁴⁶

ס' שינויי גרסה הרחבות והערות

⁴² דרוש זה נראה שלא נמצא במקומו ולכאורה היה ראוי שיבוא אחרי דרוש, "חלקי נשמת האדם".

⁴³ קצה"כ עמ' ק"ד: "הנה בראש השנה נעשה הדין, וס"ז כי כיון שבו נברא העולם - הבנין של נוק' חוזר ומתחדש. והנה זה הבנין צריך להעשות כפי מעשי התחוננים, כי נוק' היא שרש כל התחוננים, ולכן צריך לראות איך להתנהג השרשים עם ענפיהם, אם לקרב אותם - זהו החיים, אם לדחות אותם ח"ו - אז מתים ב"מ, או להשפיע להם בריוח - וזהו העושר, או בדוחק - זה העוני ח"ו. וכן כל שאר הדברים על דרך זה, צריך לקבוע בר"ה, לראות איך תתנהג נוק' בהנהגת העולם באותה השנה, וזהו כללות ענין הדין. על כן חוזר הקב"ה לבדוק בני אדם בכל שנה, לראות איך לבנות זה הבנין.

להלן במאמר החכמה: "הנה בראש השנה: מחדש האדון ב"ה כל מציאות הנמצאים, ומתכנין לקבוע השוב שבהם שישאר לנצח, ולדחות הרע שבהם, עד שתטהר הבריאה ממנו, ותהיה ראויה ליאור באור פניו לנצח נצחים".

⁴⁴ נמצא בשני כתבי יד:

Columbia University Library New York, NY USA Ms. X 893 K 17 סרט F 23377, עמ' קצ"ט

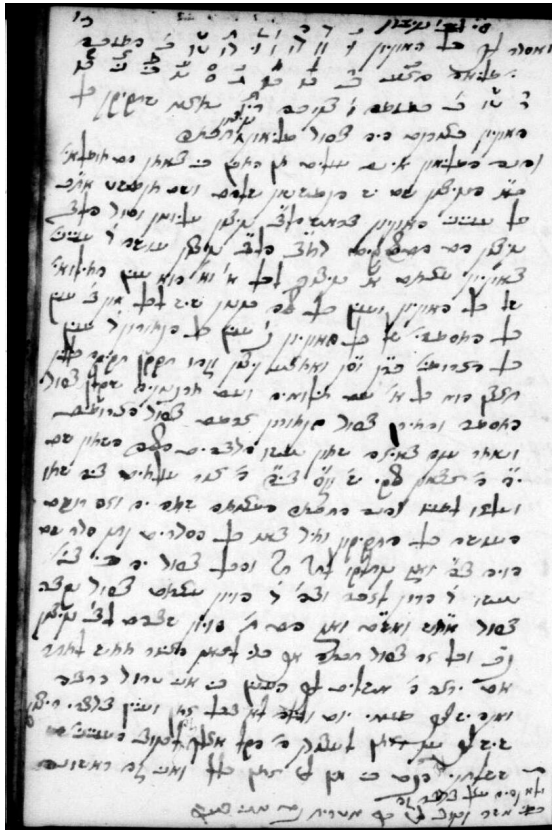
Jewish Community of Mantua Ms. ebr. 112, F2239, עמ' 43

⁴⁵ ראה בניהו, "כתבי הקבלה של רמח"ל" עמ' 116.

⁴⁶ חסרה התחלת האיגרת.

חברנו וכו' מטופל בצרות בדברי ריבות, והלואי שלא יאבד המשפטים בל ידעום ח"ו שהקיפוהו מכל צד, ואין לו מנוחה. והיה בדעתי לכתוב לך איזה דבר מעמקי החכמה אך לפי שמ"ו [שמורנו ורבנו] אינו עדיין בביתו לא רציתי להעתיק שום דבר בלי רשותו, אפי' דברים המותרים באגרת. וכאשר יבא אכתוב לך כל מה שאוכל, כי גם אני מטופל הרבה מספרים חיצוניים כעת הזאת, אין כל חדש תחת השמש עתה כי אם לקרות את ה' בכל לבנו, וה' הטוב בעיניו יעשה. כל החברים דורשים שלומיך גדולים וקטנים.

עכ"ו לא אמנע ממך היטב מה שמותר לי לכתוב מן הספרי שלי,⁴⁷ פי' משנה ס"י [ספר יצירה]: "בל"ב נתיבות חקק י"ה"י". וכו'.

במאמר גילויים אדירים שערכם לא יסולה בפז, ואין הקומץ משביע את הארי. עיקרון ב' עניינים ראשיים, והן:

האחת, סוד ל"ב נתיבות חכמה בתמונת האותיות, ודרך השראת הצורה על החומר בסוד "בי"ה שמו".

והאחת, צורת ניקודן ופירושן של ג' לשונות ספ"ר:

והנה מלת ספ"ר מתפרש לג' לשונות:

- ◆ בלשון ספ"ר של פתיכה,
- ◆ בלשון ספ"ר של מגן,
- ◆ ובלשון ספ"ר של דיבור.

ודרך התקשרותם בג' השגחות של האדם המתפרשים בסוד עולם שנה נפש.

המאמר פוענח מחדש ע"פ ב' כתבי היד, נערך ונוקד למען ירוץ בו

הלומד וישאב ממקור חכמה. שם המאמר אינו במקור ומוצע כמתבקש מתוכנו.

מאמר הויכוח – ליקוטי חכמה.

מאמר הויכוח בגירסתו השלמה ביותר נמצא בכ"י עתקת ר' יקותיאל גורדון ז"ל. ראשית כתיבתו כמאמר החל בשנת ה'תצ"ג⁴⁸. המאמר לא נכתב ברצף ועריכתו נפרשה ע"פ כשנתיים ימים. מו"ר עט"ר ייחס למאמר זה חשיבות גדולה, והיה בדעתו להדפיסו באמסטרדם. מטרת כתיבתו היתה להציל את חכמת האמת מפני מכחישיה, הן מחמת מצדדי הארי נוהם, הן מצד חכמי הפילוסופיה והן מצד חכמי המדע.

⁴⁷ העתקות שכבר העתיקו.

⁴⁸ אם כי ידוע מהאגרות שכבר בשנת תצ"א היה חיבור ראשוני כעסק נגד הטענות של "הארי נוהם".

"אפס כי בהתמשך הגלות וחשך לישראל, הנה אבדה מהם הידיעה הזאת הרבה, ובדורותינו אלה האחרונים לא נשאר ממנה אלא מעט מן המעט. כי החכמה הזאת בדורות הראשונים היתה גדולה מאד מאד. ותראה דברי הוזהר הקדוש, כמה עומדים ברומו של עולם, ומפרשים מסתורין של מלך ממש - על כל אות ואת כמה סודות עמוקים מאד, המודיעים חכמה רבה בסוד עצתו ית"ש. אבל בדורותינו אלה, הלא לא נשאר אלא כמו זכרון מן החכמה שהיתה בדורות הקודמים. ולולי הרב הקדוש האר"י ז"ל גלה לנו שערי אורה ברוח קדשו, כבר נשכחה ממנו החכמה לגמרי. וגם עתה אחרי שנתעלה צדיק יסוד עולם למנוחתו, ונעלמה החכמה דור אחר דור, עד שנשארו דבריו ועניניו כדברי הספר החתום, בכמה קושיות וסתירות הנמצאות בדברי הרח"ו ז"ל.

ואשר קשה יותר הוא, כי הבנת הדברים בכללם - סתום וחתום מאד, כי הוא זה"ה סתם דבריו הרבה, ולא רצה לפרש בכתב. ונולד מזה, שהקוראים בדבריו לקחו אותם על פשוטם ושטחיותם, ואין זו הבנה כלל. כי נקרא שאין בידינו אלא שמות ענינים שצריך לזכור אותם כמפתח של ספרים. כי כאשר ידענו שיש כל כך ספירות, ושיש כל כך פרצופים, ושיש כל כך עולמות, ושהם מתלבשים זה בזה, ושיש כל כך עליות וירידות, ואין אנו יודעים מה הכוונה בכל הדברים האלה ומה ענינם. נמצא, שאין זו ידיעה כלל, אלא זכרון של גירסא, אך בלא שום סברא. והרח"ו עצמו כך הוזהר בפירוש מאמר הפסיעות, ואמר ז"ל, "אמנם לא יחשוב הקורא בביאורי זה, כי יוכל להבין כמעט השבולת דרוש הזה כולו, כי אלף שנים אלו חיה - לא יתחיל אפילו בהתחלת הקדמה אחת". (שער מאמרי רז"ל) עד כאן לשונו.

ואמנם בהשאר החכמה כך ערומה, דברים סתומים בלי הבנה, נולד מזה רעה אחרת, שחכמים גדולים עזבוה בקרן זוית, כי מטבע החכמים לבקש הבנה מיושבת, ולדעת הדברים בעמקם, ולא להתרצות במלין בעלמא. ובראותם שאין בדברים האלה מה שימלא תאותם, אמרו, "למה נבלה זמננו במה שאי אפשר לנו להשיג".

ואחרים הרעו יותר, כי לא די שמאסו בה, אלא שדברו עליה סרה, בחשוב אותה כפתיית שקבלו עליהם בני אדם להתקע בדברים גסים ובלתי מתקבלים. ועוד הגיעו לכפור בעיקריה, ולשלול היות הוזהר הקדוש מחובר מהרשב"י זלה"ה וחבריו. וכל זה מהיות דברי החכמה זרים בעיניהם, עד שאין ראוי להם להתיחס אל איתנים מוסדי ארץ התנאים זלה"ה.

אך האמת הוא, שהחכמה סתומה הרבה, ועל זה נאמר, "מפי סופרים ולא מפי ספרים", כי הרח"ו זלה"ה כיון להסתיר דבריו בספר, והשאיר הסוד חתום באוצרותיו, לגלותו לאשר הגון בעיניו. ובהבנת הלומדים רק מן הספר - חסרו הסופרים מן העולם, עד שנמצאת החכמה כיום הזה מבולבלת ביד לומדיה, ומעטים המה היורדים לעומקם של דברים, ויופי החכמה אינם רואים כלל. על כן אמרתי אני אל לבי, "עת לעשות לה" (תהלים קיט, קכו)". (מתוך הקדמת הרב המחבר).

המאמר המקורי בכתב יד קודשו ננטש ביד אב"ד בפרנקפורט לאחר שנאלץ מו"ר עט"ר לעזוב בגדו בידו ולנוס מפח אשר טמנו לו. מתוכן ההעתקה הנ"ל נראה שפרקיו הראשונים מתאימים לגירסתו הסופית, והמאמר שננטש לא כלל את כל חמשת הפרקים וספריהם. בגרסתו המורחבת כולל המאמר חמישה חלקים, ופרקי קישור המחברים ביניהם.

"וְהִנֵּה הִלְכְּתִי בְּסֵדֶר הַיּוֹכֵחַ מִן הַקּוֹדֵם אֶל הַנִּמְשָׁךְ לוֹ, כְּאֲשֶׁר יֵאוֹת לְשִׁכְּל הַהוֹלֵךְ וּמִתְיָשֵׁב עַל הַדְּבָרִים כְּסֵדֶר, וְחִלְקֵתִי לְ-ה' וַיְכַוְּנֵנִי: "הָא': בּוֹ יְבוֹאוּ כָּל הַתְּמִיחוֹת הַגְּדוֹלוֹת הַנּוֹפְלוֹת לְכְאוֹרָה עַל כְּלָלוֹת הַחֻקִּים עַל פִּי דְבָרֵי הַמְּקוֹבְלִים זֶה"ה, וַיְשׁוּבְכֶם, הַכֹּל בְּאֵר הַיֵּטֵב. הַב': בּוֹ יִתְבָּאֵר כָּל הָאֵילָן שֶׁל הַסְּפִירוֹת וְהַפְּרָצוּפִים וְהַעוֹלָמוֹת, מִן הַמְּדַרְיָגָה הָרְאשׁוֹנָה עַד הָאֲחֵרוֹנָה, דִּהְיִינוּ מִתְחַלְתִּים אֲדָם קְדָמוֹן עַד סוּף כָּל הָעוֹלָמוֹת, הַמְּסוּר לָנוּ מִן הָאֲר"י זֶה"ה. הַג': בּוֹ יִתְבָּאֵר כְּוִנַּת כָּל הָאֵילָן הַזֶּה בְּכָל עֲנָפָיו בְּקִיצוֹר נִמְרָץ, מֵה שְׁצָרִיד לְעִמּוֹד עַל תּוֹכֵן כְּוִנַּת הַחֻקִּים בְּכָל דְרוֹשִׁיָּה. הַד': בּוֹ יִתְבָּאֵרוּ כָּל עֲנָנֵי הָאֵילָן בְּאֵרָפָה, וּבְכָל עֲנָן יִבְחָנוּ בּוֹ כָּל הַהִבְחָנוֹת שְׁצָרִיד לְהִבְחִין בּוֹ. הֵה': הוּא סֵדֶר לִימּוֹד לְלַמֵּד לְמִי שְׂמַתְחִיל בְּחֻקֵּיהֶם.

וְיָמֵי שְׁרִיצָה לְהַתְלַמֵּד בְּסֹדֶר נְכוֹן, הִנֵּה יִצְטָרֵף לְהַתְחִיל מִן הַיּוֹפְיוֹת הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן, וְאַחַר יִלָּךְ אֶל הַיּוֹפְיוֹת הַשֵּׁנִי, וְאַחַר כֵּן אֶל הַשְּׁלִישִׁי, וְאַחַר כֵּן אֶל הָרְבִיעִי, כִּי אֲנִי הִלְכְתִי עַל פִּי סֹדֶר הַיּוֹפְיוֹת, וְהִפְכְתִי מִסֹּדֶר הַלְיָמוּד כְּדֵי לִלְכֹת עַל פִּי דְרָף הַמְאָמָר שְׁרִיצָתִי בּוֹ". (מתוך הקדמת הרב המחבר למ. הויכוח).

הפסקה האחרונה המדריכה לסדר הלימוד תומכת בטענת פרישת הכתיבה, ובגינה רבו דעות חוקרי קורות הימים.

לדידנו, לא שמנו לנו למטרה להביא את מאמר הויכוח בכרך זה, אלא ללקט ממנו שורשים ויסודות חכמה, ולעורכם כפתיחות לג' הספרים העיקריים: אילן הקדוש, מפתחי חכמה, חל"ק פתחי חכמה. בעבודת הליקוט, לא נגענו בדברי חכמת מו"ר עט"ר, והעריכה התמקדה בהשמטת משפטי הנימוסים והויכוח, והמרת חלקם למשפטי קישור. כיוון ששלחנו יד בעריכה, והמאמר לא הובא ככתבו וכלשונו בשלמותו - כמו שדקדקנו בכל שאר הספרים והמאמרים שבכרך זה⁴⁹ - ע"כ לא נקראו הליקוטים כשם מקורם "מאמר הויכוח" כיוון שפנים חדשות באו לכאן, אלא קראנום "ליקוטי חכמה - ליקוטים ממאמר הויכוח". ואשר חפצה נפשו במאמר עצמו - ימצאהו במקום אחר.⁵⁰ הליקוטים עצמם סודרו ע"פ הוראת הכתוב, "וְיָמֵי שְׁרִיצָה לְהַתְלַמֵּד בְּסֹדֶר נְכוֹן" וכו', ועפ"ז, בתחילה הובאו הקדמות שרשי החכמה, ולאחריהן ההקדמות וספריהן. כותרת הפסקאות נגזרו מתוכנם.

חל"ק פתחי חכמה המבואר.

ביאור עמוק ל-ז' פתחים ראשונים. ביאור הצולל לראשונה לעומקי תורת הייחוד של מו"ר עט"ר ופותח הבנות חדשות ויסודות עמוקים בתורת חכמת האמת, הסוד, היחוד, ההטבה, הקדושה, ועוד שלל נושאים המתבארים כאן לראשונה.

חלק מהביאורים נכתבו במהלך השיעורים ונבעו מתוך שאלות התלמידים הי"ו. נוכחתי לראות שהרבה מהמושגים והידיעות שלכאורה ידועים ומובנים לכל, אינם פשוטים כלל, ובבואינו להסבירם ולפרשם נדרשנו לצלול לעומקי ההגדרות בלעדיתהן אין הידיעה שלמה. העבודה היתה קשה שבעתיים היות ועומקי מאמרי מו"ר עט"ר היו עד היום כאדמה שטרם פגשה במחרשה.

בתורנו במעט הפירושים הקיימים למאמריו היחודיים - בין בכתובים ובין בנשמעים, מצאנו שהביאו המדברים צטטות מדברי מו"ר עט"ר מספריו ומאמריו - אותם שיש להם קשר וזיקה למאמר - מבלי לבארם ולפרשם, ונשארו תוהים ובוהים. דא עקא, כדאמרין לעיל שאין החל"ק פת"ח בא לפרש את ספר עץ החיים, אלא כדי לבאר כיצד עיקריו ע"פ סודות הנהגת יחודו ית', מפרשי החל"ק פת"ח הסבירו את דברי רבנו האר"י זלה"ה לפי עצמו ולא כדעת וכוונת מו"ר עט"ר. חלקם פירשו כברכת ה' בדעתם הרחבה וידיעותיהן מספרי החכמים השונים, ופירושיהן יפים גם עמוקים, אלא שלא לכך התכוון המחבר. בביאורנו התמקדנו בלהבין מה רצה מו"ר עט"ר לבאר (הגם שלא ליקקנו אפילו כטיפה מן הים, ועכ"ז אין לו ללומד אלא מה שעניו רואות), ולא להתאים את תורת קודשו לפירושים אחרים או לנטיית הבנותינו, כיוון שאין דרכו של מו"ר עט"ר להיות פרשן אלא לבאר את הסתום ולהתיר את הספקות המרחיקות את הלומד מחכמת האמת.

סג שינויי גרסה הרחבות והערות

⁴⁹ למען הסתלק מן ספק, כל הספרים והמאמרים שבכרך זה - הובאו ככתבם וכלשונם כפי שנכתבו במקור, ובדקדוק כתיבתם בחסרות ויתרות! מלאכת הליקוט והעריכה שייכת רק לליקוטי החכמה ממאמר הויכוח. וגם בהם, פסקאות החכמה של מו"ר עט"ר הועתקו ככתבם וכלשונם ללא עריכה. ואתה הלומד הנעים אל תדינני לכף חובה, כי ברבות הימים מצאנו שמאמר זה נדחק ולא נלמד במתכונתו המקורית, ואם תשווה בין הגרסה הערוכה למקור, תמצא שיש יתרון ותועלת גדולה לעריכה, ובפרט שלא נחסרו או נערכו כלל דברי חכמת מו"ר עט"ר.

⁵⁰ ראה גם בניהו, "כתבי הקבלה של רמח"ל" עמ' 153.

דקות וחדות לשונו טומנת בסתר לשונו "קודים" הזרועים בכל כתביו, והשגתם היתה לכלי שרת בידנו להבין ולאמת את הפירושים, ולפתוח פתחי השגה בשאר הכתבים. הרחבנו בנושאים שונים הנזכרים בדברי מו"ר עט"ר, ובפרט בכאלה שלכאורה נראים מובנים. בחקירת התייחסותו אליהם - נפתחו לנו שערי אורה, ביאורים לא שערנום מתחילה, ואין זאת כי גבר עלינו חסדו ית' ונתנה רשות מעליא. מי מילל הניקה בנים חכמה. בפירושונו בספר הקדוש זה, נכללו מובאות משלל מאמרי וספרי מו"ר עט"ר. כל מובאה נבדקה בכתבי היד ולא הועתקה מהספרים. רק לאחר הפענוח הובאו מראה מקומות המובאות בספרים המודפסים, וע"כ לעיתים ימצאו שינויים בין המובא בספר הקדוש הזה לתכנים המשובשים שבספרים המודפסים. ביאור ז' הפתחים הראשונים מתפרש ע"פ כ 130 עמודים! ביאור פורץ דרך והבנה בשורשי ומקורות תורת הסוד בשפה פשוטה, ברורה ועמוקה.

שם הספר

"חכמת האמת" הוא הכינוי שנתן מו"ר עט"ר לכלל חכמת הסוד הטהורה במספר מקומות בכתביו. בריש חל"ק פתחי חכמה מבאר שכל תכלית כתיבת ספרו הקדוש הוא לברר ולגלות את חכמת האמת:

סֹד הָאֱמוּנָה יִעָקֵר הַחֲכָמָה הוּא יַחֲוֹדוּ הָעֲלִיּוֹן אֵין סוֹף ב"ה.

לְפִיכָּךְ זֶה מֵה שְׁצָרֵיךְ לְבָאֵר רֵאשׁוֹנָה. וְזֶה, כִּי כָּל חֲכָמַת הָאֱמֶת אֵינָה אֵלָא חֲכָמָה מְרָאָה אֱמֶת הָאֱמוּנָה, לְהַבִּין כָּל מֵה שְׁנִבְרָא אוֹ נַעֲשֶׂה בְעוֹלָם, אֵיךְ יוֹצֵיא מִן "הָרְצוֹן הָעֲלִיּוֹן", וְאֵיךְ מִתְנַהֵג הַכֹּל בְּדַרְךְ נְכוֹן מִן הָאֵל הָאֶחָד ב"ה, לְגַלְגֵּל הַכֹּל, לְהַבְיִאוֹ אֶל הַשְּׁלִימוֹת הַגְּמוּר בְּאַחֲרוֹנָה. וּפְרֻטוֹת הַחֲכָמָה הַזֹּאת הוּא רַק פְּרֻטוֹת יְדִיעַת הַהִנְהָגָה בְּכָל חוֹקוֹתֶיהָ וּמְסִיבוֹתֶיהָ.

בכתב יד הנמצא במשמורת הספריה באוקספורד⁵¹ נמצא מאמר יחודי בו מסביר מו"ר עט"ר את ההכרח בידיעת חכמת האמת כיוון שהיא היא המביאה לידי תכלית הבריאה והוא שיתקדשו ישראל מקדושתו ית' ועי"כ יזכו לדבקות.

"והנה זה כל ענין חכמת האמת הקדושה, כי אינה אלא ביאור ענין הקדושה הזאת, דהיינו מה שרצה האדון ית"ש להשרות על בריותיו, והסדרים שסידר לזה לכל הזמנים... נמצאת כל חכמת האמת עומדת רק על ענין זה, על ענין קדושתם של ישראל, איך שבי"ה מתדבק בהם מקדושתו, ואיך שישאל יש להם לידבק בתשוקתם ועבודתם בקדושתו ית"ש, ואיך על זה עומדים כל עניני העולם, וכל הבריאה כולה, למאז היותה ועד עולמי עד".

נחתום במאמר קדוש זה את המבוא. ואני תפילתי לך ה' בעת רצון זה, שתזכנו להטהר מטהרתך, להתקדש מקדושתך, להתייחד ביחודך ולהתדבק בתכלית הדבקות כרצונך ית"ש.

קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך.

ברשות שמים, בחותמא דענווה.

דויד שלם.

חכמת האמת

לאיש האלהים בוצינא חסידא קדישא כמוהר"ר הרמח"ל הקדוש זלה"ה

ממש הוא, והוא הענין שאמרו רז"ל "אלהים בקדש דרָכָךָ" (תהלים עז, יד) דרכך הוא קודש, הילוכו בקדושה, דיבורו בקדושה וכו' (ע"פ ירושלמי ברכות ס"ב ע"ב).

והיינו כי הב"ה הוא מקור הקדושה, כל עניניו אינם אלא ענינים של קדושה. וכן, כל ישראל להיותם [קדושים בקדושה הזאת] - צריך שכל עניניהם ופעולותיהם יהיו הכל עניני קדושה ממש. והיינו כי אין די שיהיו עניניהם ענינים גשמיים ככל שאר האדם, אף על פי שיהיו בהן מצות שצריך לשמור אותם - זה אינו מספיק לעשותם עם קדוש ממש כמלאכי השרת, שהב"ה רוצה אותם למטה - כמלאכי השרת למעלה, כי מלאכי השרת אינם על דרך זה שיהיו פעולותיהם פעולות חומריות, אלא שקשרי מצות רביעי עליהם, אלא כולם קדושים וכל מעשיהם קדוש.

כן ראוי שיהיו ישראל למטה באמת. והיינו כי כמו שהב"ה אינו פונה ביחוד אלא לישראל, כך ישראל אין להם להיות פונים אלא להב"ה. וזהו "אֲנִי לְדֹדֶי וְדֹדֵי לִי" (שיר השירים ג, א), "אֲנִי לְדֹדֶי וְעַלֵי תְּשׁוּקָתוֹ" (שיר השירים ג, א), ולהיות כל מעשיהם על דרך זה, והוא ענין "בְּכָל דְרָכֶיךָ דַּעְהוּ" (משלי ג, ו). ואף על פי שגם הפסוק יש לפרש אותו שדי להיות מכּוּיִן לשם שמים, דהיינו שיאכל כדי שיחיה ויעבוד את ה', וכן על דרך זה אין זה עיקרו! אבל להיות כל המעשים ממש דברי קדושה, ואז ישאר ישראל מובדלים לגמרי מן כל שאר האומות, בלי שרך כלל. אלא: שאר האומות - אנשים, וישראל - כמלאכי השרת.

על כן, עיקר מה שצריך האדם להיות משכיל, הוא ענין קדושתו ית' המתפשטת בעולמו, שישראל נתקדשו בה: מה ענין הקדושה הזאת, ומה הם דרכיה, ואיך מתפשטת, ואיך מזדמנים לקראתה

כתוב, "אַל יִתְהַלֵּל חָכֵם בְּחַכְמָתוֹ וְאַל יִתְהַלֵּל" וכו' "פִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמְתַּהַלֵּל הַשֶּׁפֶל וְיִדַע אוֹתִי" (ירמיהו ט, כב-כג).

מכאן ראינו, שהחכמה שהב"ה בוחר בה, היא להשכיל ולדעת בו ית', מה שא"א [א.ג.ל. שאפשר] לדעת. ולא אמר "השכל וידוע את מצותי", "את דברי", שאז היה מורה שדי לדעת המצות, וסדר עשייתם בכל פרטיהם - אלא "השכל וידע אותי". אם כן הוא רוצה דוקא שיתעסקו בני האדם לדעת את תפארת גדולתו. וכל שאר חכמה נאמר בה "אַל יִתְהַלֵּל חָכֵם בְּחַכְמָתוֹ".

הפילוסופים אומרים, שצריך ללכת אחרי החקירה והחכמות החיצוניות, לדעת מהם יקר הבורא, כי מן המצות אין נראה כלל שום תפארת וגדולה, ולא שום חכמה. ומפני זה הלכו אחרי ההבל של חכמות האומות. אך שקר נסכם ודאי, כי התורה בפירוש צותה "וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה" (יהושע א, ח). ואם היום והלילה משועבדים שניהם ללמוד - אין עוד זמן נשאר לשאר חכמות. והרי בהדיא נאמר, "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ" וגו' (שם). אם כן לא זו הדרך ודאי, וחלילה לזרע קודש להתפתות בשוא נתעה כזה.

אבל עדיין צריכין אנו למודעי, איזה הדרך נלך לראות גדולת בוראנו ית'ש. כי זה האמת, שמן המצוות לבד - לא יצא זה. אין זה כי אם בתורה עצמה, החלק אשר הוא באמת מודיע גדולתו ית'ש, וסוד מעשיו הנפלאים, כי אז יודעים אותו באמת. והעיקר, כי הב"ה הבדיל "לוֹ לְעַם סִגְלָה" (דברים יד, ב) ישראל, דכתיב "וְהִיִּיתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים" (שמות יט, ה), "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלֶכֶת כְּהִנְיָם וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט, ו). וזה השרש הגדול, שכאן עומד סוד האמונה באמת. שבשעה שהב"ה בחר בישראל, הבדילם לגמרי מכל גויי הארץ, ורצה לעשות אותם קדושים בקדושתו

לעוסקים במשפט⁵² התורה, שהם ישנים בתרדמה, כי אינם פוקחים עיניהם כלל לראות באהבה שב"ה אוהב אותם, כאילו הם ח"ו כפויי טובה אליו. ועוד, שאינם רואים ואינם יודעים דרך הקדושה כלל, ואת הדבקות בו יתברך. והרי התורה מצוה ואומר "ובו תִּדְבֹק" (דברים י, ט). ואף על פי שפירשו על המתדבק בתלמיד חכם (כתובות קי"א ע"ב), אבל סוף סוף אין מקרא יוצא מידי פשוטו.

והאמת, שצריכים ישראל לידבק בו ממש בדביקות גמור, לדעת דרכיו המיוחדים על פי קדושתו, וללכת בהם. והנה ע"כ אמרו, "שיר השירים קדש קדשים" (שה"ש רבה, סוף הפתיחה), כי הוא מיוסד ממש על זה הענין, ומפרש האהבה הזאת. וכל ההשתדלות שמשדל הב"ה להתדבק בקדושתו עם כל ישראל, שישראל צריכים [א.צ.ל צריכים ישראל] להקביל כנגד זה תשוקה אליו יתברך, להתדבק בקדושתו דביקות ממש.

והנה זה פרי הגלות בעוונותינו הרבים, ששכחו ישראל את הדרך הזה, ונשארו ישינים משוקעים בתרדימתם, ואין שמים לבב לזאת, אבל תורה חוגרת שק על צרתה. והנה אנחנו "בְּמַחְשָׁבִים כְּמִי עוֹלָם" (תהלים קמג, ג), כעורים ממש המגששים קיר. לא לישרים נאווה ללכת בדרך הזה - אלא אדרבא לפקוח עינים עיורות, ולראות אהבת ה', ולדעת הקדושה וזרכיה, להתקדש בה ממש.

והנה זה כל ענין חכמת האמת הקדושה, כי אינה אלא ביאור ענין הקדושה הזאת, דהיינו מה שרצה האדון ית"ש להשרות על בריותיו, והסדרים שסידר לזה לכל הזמנים, פירוש לזמן העולם הזה, שהוא זמן העבודה. וכאן נפק חלוקי סדרים, לזמן שישראל זכאים ת"ל, לזמן שישראל ראוים להיות על אדמתם, ולזמן שהם צריכים להיות בגלות, לזמן שראוי להאיר להם פניו, ולזמן שראוי להסתיר, ואעפ"כ,

להתקדש בה כראוי. ומי שיראה זה, יראה באמת איך כל הבריאה כולה לא נבראת אלא בשביל זה, והיינו "בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית" (ויקרא רבה לו, ד). ויראה בהדיא, כי כל העולם לא נברא אלא לפי שנתאוה הב"ה להשרות קדושתו על ישראל. וכמה הכנות גדולות הכין לענין זה, כי ודאי שצריך שישראל יהיו ראויים לה, ואינם ראויים לה אלא אם כן ישמרו כל התורה והמצות בכל דקדוקיהם ופרטותיהם, ומשמרת למשמרת שלה בכל חומרותיה, כי בזה תלוי הכל.

אבל כמה דרכים הכין לזה הענין, וכמה גלגולים גדולים, בכמה חכמה עמוקה, בהיות צופה כל העתידות. ורצה לתת יצר רע, לנסות בו בני האדם. ומפני שהיו עתידים לחטוא, זימן מתחילה כמה גלגולים גדולים, עד שבסוף הכל יתוקנו ישראל תיקון גמור, ותהיה קדושה זאת מתפשטת בהם לנצח נצחים. וזהו ענין האהבה הגדולה שבין הב"ה וישראל. והנה מי שאינו יודע דברים אלה, נקרא שהוא חולך כעיוור באפילה, כי אינו יודע כלום על מה הוא חי, על [מה] מתקיים בעולם, וכל שכן על מה עומד העולם כולו.

ועל זה היו צועקים חז"ל "אוי להם לְפָרִיזוֹת, שְׂרוּאוֹת, וְאֵינָן יוֹדְעוֹת מֶה רוֹאוֹת. עוֹמְדוֹת, וְאֵינָן יוֹדְעוֹת עַל מֶה הֵן עוֹמְדוֹת". (חגיגה יב, ע"ב). כי אין זה כבודו של מקום ב"ה, ולא שבחם של ישראל. הא למה זה דומה? למלך שאוהב אחד מעבדיו, ועושה בעבורו כמה דברים גדולים בעבור אהבתו. הייטב בעיניו שלא יהיה העבד שהוא שם בלבו לכל הדברים הרבים האלה, ולא ירצה אפילו לדעת מה עשה לו? כן הדבר הזה, כי באמת, כל העולם ומילואו אינו עומד אלא על האהבה שהב"ה אוהב את ישראל, ואם ישראל אינם שמים לב לראות דבר גדול כזה - הייטב בעיני ה'?

זהו הטעם שרשב"י צווה כל כך על זה (וזהו ח"ג קנ"ב ע"א, תקנ"ז פ"ב ע"א), וקורא

⁵² כן הוא בכ"י. ואולי צ"ל בפשטי התורה.

איך שב"ה מתדבק בהם מקדושתו, ואיך
שישראל יש להם לידבק בתשוקתם
ועבודתם בקדושתו ית"ש, ואיך על זה
עומדים כל עניני העולם, וכל הבריאה
כולה, למאז היותה ועד עולמי עד.

אפילו בהסתר פנים לקיים להם הקדושה.
ואח"כ לזמן קבלת שכרם, שהוא לעתיד
לבא לנצח נצחים.

נמצאת כל חכמת האמת עומדת רק על
ענין זה, על ענין קדושתם של ישראל,

תושלבי"ע. ב.ל.א.ו.

חכמת האמת

ספרי ומאמרי חכמת האמת

לכמוה"ר עמ"ר איש האלהים בוצינא חסידא קדישא

משה חיים לוצאטו

זצוקללה"ה

הרמח"ל הקדוש

אילן כללי החכמה

ציור האילן וכללי החכמה

מאמר היצירה

פירוש משנה א' דס"י

אילן הקדוש

ציור האילן ומשניות החכמה

אוצרות חיים משה

פירוש על פרקי אח"פ משער ההקדמות
לכמוה"ר האר"י זללה"ה

אילן החכמה

ציור אילן מפתחי ופתחי חכמה

מאמר החכמה

הנהגת היחוד בימים נוראים ופסח

מפתחי חכמה

קל"ח נדרים קצרים

מאמר אור הגנוז

פרקי השתלשלות אורותיו
המהגותיו ונבראיו

חל"ק פתחי חכמה

כללים ראשונים

☞ והנה בעניי הכינותי ועליהם תוסיף ☜

ליקוטי חכמה

ליקוטים ערוכים ממאמר הויכוח. סדורים על דיגליהם

חל"ק פתחי חכמה המבואר

ביאורי שרשי חכמת האמת לפתחים א' - ז'

ותשלם המלאכה ביום ט"ב בשבט מוצש"ק לסדר "ומשה עלה אל האלהים"
שנת ומפרי העץ אשר בר"ך ה' הן האכל